

دادکاری و شوینه‌واره‌کانی مامه‌له‌کردن به سپیرم و هیلکۆکه‌ی مرۆف
له یاسا و فقهی ئیسلامیدا
لێکۆڵینه‌وه‌یه‌کی شیکاری

the provisions and implications of dealing with human sperm and egg in
law and Islamic jurisprudence

م.ی. ریبوار مغدید محمود

حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان، وه‌زاره‌تی خویندنی بالاو تووژینه‌وه‌ی زانستی، زانکۆی سوران،
فاکه‌لتی یاسا و په‌یوه‌ندییه‌ نیوده‌وه‌له‌تیه‌کان، به‌شی یاسا

Rebwar maghdid mahmood

department of law-Faculty of law, political science and management-
Soran University

Rebwar.mahmood@law.soran.edu.iq

پوخته

له‌دوای ئه‌وه‌ی پیتانی ده‌ستکرد له‌ بواری پزیشکی بایه‌لۆجی سه‌ری هه‌لدا ورده‌ ورده‌ شتواز و وینه‌ی جیاوازی مامه‌له‌کردن به‌ سپیرم و هیلکۆکه‌ی مرۆف به‌ دیارکه‌وتن که‌ تاییدا هیلکۆکه‌ و سپیرمی مرۆف به‌ جگه‌ له‌ شتوازی جنسی راسته‌وخۆ به‌یه‌ک ده‌گه‌ن، بۆیه‌ ده‌بینه‌ی هه‌ندیک له‌ ولتان کرین و فرۆشتن و سپارده‌کردنی سپیرم و هیلکۆکه‌یان به‌ یاسا رێکخستوه، به‌لام زۆریک له‌ مامه‌لانه‌ له‌ گه‌ل ئاداب و سیسته‌می گشتی کۆمه‌لگه‌ی ئیمه‌دا ناگونجین، پتویسته‌ له‌ سه‌رمان هه‌لوێسته‌یان له‌ سه‌ر بکه‌ین و بیان خه‌ینه‌ به‌ر باس، و به‌ یاسای تایبته‌ رێگری له‌ نه‌نجامدانی هه‌ر کار و مامه‌له‌یه‌کی سه‌ر سپیرم و هیلکۆکه‌ی مرۆف بکه‌ین که‌ به‌رژه‌وه‌ندی گشتی له‌ ناو ده‌بات، بۆیه‌ له‌م تووژینه‌وه‌یه‌ هه‌ولمان داوه‌ جوور و وینه‌ی مامه‌له‌کردنه‌کان وینا بکه‌ین و پاشان دادکاری یاسایی و فقهی ئیسلامیمان له‌م باره‌یه‌وه‌ خستۆته‌ روو، به‌لام هه‌رچه‌ند یاسادانه‌ر رێگا له‌ وه‌ها کارینک بگرت، شوینه‌واری لێ ده‌که‌وتیه‌وه‌، ئه‌گه‌ر هیلکۆکه‌ و سپیرمی بیانی پیتنران پتویسته‌ نه‌سه‌ب و میراتی مناله‌که‌ دیاری بکه‌ین، بۆیه‌ گرفت و کیشه‌ له‌ دیاریکردنی نه‌سه‌بی ئه‌م مناله‌ درووست ده‌بیت، وه‌کو بنه‌مای گشتی بوونی هاوسه‌رگیری بنه‌مای جیگیربوونی نه‌سه‌به‌ پاشانیش ئه‌و شوینه‌وارانه‌ی که‌ له‌ نه‌سه‌ب ده‌که‌ونه‌وه‌ به‌ تایبته‌ میرات، به‌لام هه‌ندیک جار گرته‌بسته‌ی هاوسه‌رگیری بوونی نییه‌، بۆیه‌ ئه‌م تووژینه‌وه‌یه‌ پتی وایه‌ ده‌کریت نه‌سه‌ب جیگیربیت و میرات جیگیر نه‌بیت، و له‌ کۆتایی ئه‌م تووژینه‌وه‌یه‌ پرۆژه‌ یاسایه‌ کمان پێشنیارکردوه‌ بۆ رێکخستنی دادکاری و شوینه‌واره‌کانی مامه‌له‌کردن به‌ سپیرم و هیلکۆکه‌ی مرۆف. دادکاری و شوینه‌واره‌کانی مامه‌له‌کردن به‌ سپیرم و هیلکۆکه‌ی مرۆف له‌ یاسا و فقهی ئیسلامیدا لێکۆڵینه‌وه‌یه‌کی شیکاری

یہ کینک لہ نامانجہ کانی ہاوسہرگری و ہچہ خستنه و ہیہ، چونکہ ئەم ژیانہ بہ و ہچہ خستنه و ہی یہ ک لہ دوای یہ ک بہر دہوام دہبیت، مرؤف ہہ مہیشہ ئارہ زووی ئەوہی ہہ یہ بیئتہ باوک یان بیئتہ دایک، بہ لآم رژیہ یہ ک لہ مرؤف دوو چاری نہ زوکی دہبنہ و ہ، لہم پینا و ہ پیتاندنی دہستکرد سہریہ لدا تا یارمہ تی بہ یہ گگہ یشتن و پیتاندنی سپیرم و ہیلکوکہ بدن، ئەم پیتاندنی دہستکرد یا خود منالی بلووریہ بووہ ہوی ئەوہی خہ لکانیک کہ بہ تہ و اوای نہ زوکن و ناتوانن منالیان ببیت پنا بہنہ بہر بہ کارہینانی ہیلکوکہ و سپیرم بیانی، یا خود لہ پینا و خستنه و ہی و ہچہ ی باشتر، پنا بہنہ بہر سپیرم و ہیلکوکہ ی باش، یان لہ پینا و پاراستنی توانای منا خستنه و ہ سپیرم و ہیلکوکہ و بہ جیا یان بہ پیتنراوی لہ بانکہ کان ہہ لہ بگرن، لہ ئەنجامدا بازگانیکردن بہ سپیرم و ہیلکوکہ ی مرؤف ہاتہ کایہ و ہ، لہ ئیستادا لہ ہہ ندیک شوین کرین و فروشتن بہ سپیرم و ہیلکوکہ ی مرؤف ئەنجام دہدریت یا خود زورجار لہ ژیر ناونیشانی ہاوکاری مرؤبی ئەم سپیرم و ہیلکوکانہ بہ خیزانی نہ زوک و ہاورہ گہ زیازان دہبہ خشرین.

گرفتی توژیئینہ و ہ

سپیرم و ہیلکوکہ و ہیلکوکہ ی پیتنراوی، سپاردہ دہ کرین و دہ فروشرین و دہبہ خشرین، بہ مہ بہستی بہ کارہینان بو مندال خستنه و ہ، لہ کاتیکدا فروشتن و بہ خشیئنی سپیرم و ہیلکوکہ بہ تیروانینیہ یاسایہ کہ یان مانای گواستنه و ہی خواہنداریہ تیبہ کہ یانہ لہ خواہنی راستہ قینہ بو کہ سیکی تر، بہ لآم ہہر چہ ند بلین خواہنداریہ تیبہ کہ مان گواستہ و ہ، ئەم سپیرم و ہیلکوکانہ ہہ لگری سیفاتی بو ماوہ پی وان، کہ بہ ہویانہ و ہ خواہنی راستہ قینہ دہدوژیئتہ و ہ، بوہ مرؤف ہہستی دایبابی بہ رامبہر بہ خواہنی سپیرمہ کہ ی لہ دہست نادات ہہر چہ ند لہ زینا و پیتاندنی دہستکرد و بہ پی ہاوسہرگریش درووست بو ببت، چونکہ دواجار بنچینہ ی درووستبوونہ کہ ی بو ئەو کہ سہ دہ گہ ریتہ و ہ، بوہ گرفت توژیئینہ و ہ خو ی لہ نہ بوونی یاسایہ کی تابیہت دہبینیتہ و ہ تا دادکاری و شوینہ واری ئەو مامہ لآنہ ریکبخت.

پرسیاری توژیئینہ و ہ

ئەم توژیئینہ و ہیہ ہہول دہدات و ہ لآمی ئەم پرسیارانہ ی بداتہ و ہ:

1. جوړ و وینہ ی ئەو مامہ لآنہ ی لہ سہر سپیرم و ہیلکوکہ ی مرؤف ئەنجام دہدرین چین؟
2. ئایا ئەو مامہ لآنہ ی لہ سہر سپیرم و ہیلکوکہ ی مرؤف ئەنجام دہدرین تا چہ ند لہ روانگہ ی فقہی ئیسلامی و یاسا و ہ درووستن؟
3. ئایا درووستہ سپیرم و ہیلکوکہ ببنہ محلی گریبہست؟
4. ئە گہر لہ دوای مردنی خواہنی سپیرم و ہیلکوکہ کان منالیک خرایہ و ہ ئایا مافی میراتی دہببت؟
5. ئە گہر منالیک بہ پی ہاوسہرگری لہ ئەنجامی مامہ لہ کردن بہ سپیرم و ہیلکوکہ پەیدا بوو، ئایا نہ سہ بہ کہ ی چون دیاری دہ کریت؟

ہوکاری ہہ لہ بژاردن

لہ بہر ئەوہی ہیچ یاسایہ کی تابیہتمان نیہ تاوہ کو دادکاری و شوینہ وارہ کانی مامہ لہ کردن بہ سپیرم و ہیلکوکہ ی مرؤفمان بو ریکبخت، و لہ بہر ئەوہی سہنتہرہ کانی منالی بلووری و بانکہ کانی سپیرم و ہیلکوکہ و ہیلکوکہ ی پیتنراو بہ شیوازیکی بہربلاو لہ ہہریمی کوردستان بوونیان ہہیہ و کاردہ کەن، بوہ ئە گہری درووستبوونی کیشہ و گیروگرفتی تاوتوئیکراوی ہاووینہ ی ئەم توژیئینہ و ہیہ لہ ئارادایہ، بوہ بہ پیویستمان زانی ئەم توژیئینہ و ہیہ ئەنجام بدہین.

ئامانجی توژیئینہ و ہ

1- خستنه و ہی ہہستیار ی مامہ لہ کردنہ بہ سپیرم و ہیلکوکہ ی مرؤف و ئەو شوینہ وارانہ ی کہ لپی چا و ہروانندہ کرین تا بہ ہویانہ و ہ ہانی دہسہ لات بدہین بو دہرکردنی یاسایہ کی تابیہت بہم بابہ تہ.

2- مہ بہستی توژیئینہ و ہ بریتیہ لہ گہ یشتن بہ دیاریکردنی نہ سہ پی ئەو منالہ ی کہ بہ جگہ لہ شیوازی جنسی راستہ و خو لہ نیوان خواہنی سپیرم و ہیلکوکہ ی مرؤف درووست دہببت، لہ گہ ل دیاریکردنی مافی میراتی منالہ کہ.

3-پيشنیا رکردنی پرۆزه ياسايه ک دهربارهی خالی یه کهم.

ریبازی لیکۆئینه وه

بابه تی لیکۆئینه وه که مان وا دهخوای ریبازی شیکاری بگرینه بهر، له بهر ئه وهی پتوبستمان به روناکردنه وهی شیواز و وینه کانی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکهی مرۆف ده بێت، بۆ ئه وهی بتوانین دادکاریه کانیان بزانی و دواتریش ئه م ریبازه رینگا خوشکهره بۆ دیدیکی رهخنه پی به م هۆیه شه وه ده توانین ئاسانتر دهرئه نجامیک هه لیه تیجین، له سه ر ئه م بنه مایانه ریبازی شیکاریمان هه لیه ئارد.

پلانی توێژینه وه

له پیناوی گه یشتن به باشتین ئه نجام، توێژینه وه که مان به سه ر سێ ته وه ره دا دابه شکردوو، ته وه ره ی یه که ممان تایبه ت کرد به دیاریکردنی جوړ و وینه کانی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکهی مرۆف، دواتر له ته وه ره ی دووهم تاوتوێ دادکاری مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکهی مرۆف ده که یین، پاشان له ته وه ره ی سێیه م و کو تاییدا شوئینه وه ره کانی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکهی مرۆف ده خه ینه روو و به چه ند ئه نجام و پاسپارده یه ک کو تایي به توێژینه وه که مان دینین.

کلیله وشه: پیتاندنی ده سترکرد، کو بیکردنی مرۆف، فرۆشتنی سپیرم و هیلکۆکه، به خشی سپیرم و هیلکۆکه.

ته وه ره ی یه که م

جوړ و وینه کانی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکهی مرۆف

له م ته وه ره یه دا باسی جوړو وینه کانی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکهی مرۆف ده که یین، و ته وه ره که مان به سه ر دوو باسی جیا دابه شکردوو، باسی یه که ممان ته رخانکردوو بۆ ویناکردنی جوړه کانی هه لسه که وتکردن به سپیرم و هیلکۆکه، و باسی دووهممان تایبه ت کردوو به خسته ره ووی وینه کانی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکهی مرۆف.

باسی یه که م

جوړی هه لسه که وته کانی سه ر سپیرم و هیلکۆکه

ئه م باسه مان تایبه تکردوو به ویناکردنی جوړه کانی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکهی مرۆف، و ئه م مامه لانه ش یان له جوړی سپاردن یان به خشین و یا خود فرۆشتن به ئه نجام ده گن، به لام ده توانین به کاره ینان به جوړی چواره می مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکه ناوبه یین، چونکه مه به سستی سپاردن پاراستنه و مه به سستی فرۆشتن و به خشین گواسته نه وه ی خاوه نداریه تییه، به لام دواجا به کاره ینان ده بێته جوړیکی سه ره خۆ له مامه له کردنه کان، چونکه هه موو کات به کاره ینان خۆی له ره گه زیك له ره گه زه کانی ده سه لاتی مولکایه تی نابینیتته وه که به به کاره ینه ر درابیت، وه ک ئه وه ی که سێکی بیانی به پی ره زامه ندی خاوه نه کانیان سپیرم و هیلکۆکه به کارده هیتیت، بۆیه وا له خواره وه ده یان خه ینه روو:

1-سپاردن (sperm depositing)

یاسادانه ری عیراقی ده لیت: (الایداع عقد به یحیل المالك او من یقوم مقامه حفظ ماله الی آخر ولا یتم الا بالقبض) (ماده ی 951 له یاسای شارستانی) به لام ئه م پیناسه یه گونجاو نییه چونکه پتسپیردراو پابه ند ناکات به گه راندنه وه ی سپارده کراو، بۆیه پیناسه ی یاسادانه ری فه ره نسی به گونجاوتر ده زانین کاتیک ده لیت: (عقد یستلم بموجه الشیء من الغیر، مع الالتزام بحفظه و برده عینا) (ماده ی 1915 له یاسای شارستانی فه ره نسی)، له بنجینه دا گرێبه سستی سپاردن گرێبه سستی خوراییه بۆیه یاسادانه ری عیراقی سپارده کراو به ئه مانه ت ناوده بات (ماده ی 950 له یاسای شارستانی عیراقی) و یاسادانه ری فه ره نسی ده لیت: (الودیعة هی فی الأساس وبحصر المعنی عقد مجانی) به لام ده شکریت سپارده کردن به به رامبه ر بکریت (ماده ی 953 له یاسای شارستانی عیراقی) که وایه مه به ست له سپاردنی سپیرم بریتیه له و گرێبه سته ی خاوه نی سپیرم یان هیلکۆکه به مه به سستی پاراستنی سپیرم یان هیلکۆکه له له ناوچوون و له ده ست دانی توانای پیتاندنی و پاشان گه راندنه وه ی له گه ل لایه نی دووهم که به زوری سه نته ریکی پزیشکیه ئه نجامی ده دات، بۆ ماوه یه کی دیاریکراو به رامبه ر بره پارهیه ک، ئه و سه نته رانه به بانکی سپیرم و هیلکۆکه ناوده بردرین.

بیروکه ی سپاردن بۆ ئه وه ده گه ریتته وه که خاوه نی سپیرم یان هیلکۆکه به پی هیه هۆیه ک یان له به ر هۆکاریک وه کو مه ترسی دووچاربوونه وه به

نه خوښی و له دهستدانی توانای پیتاندنی منال په نا بو سپاردنی بانکی ده بن، تاکه مه به ست بریتیه له هه لگرتن له پیناو به کاره پینانه وهی که سی، واته له دوی دانان خاوه نه که ی ده توانی داوای بکاته وه و له پیتاندنی منالی بلووری به کاری به پینت. له بهر نه وهی له سپاردنی بانکی ته نه اژن و میړد، یان خاوه نه که ی بوی هه یه به کاری بپنیت، بویه هم سیسته مه به سیسته می تایبه ت ناو ده بردریت (الصفدی، 1428 هـ 2007 م: 75 و 76).

نه و گریبه سته ی له نیوان سپارده کار و بانک که کان نه نجام ده دریت به گریبه سته سپاردن هه ژمارده کریت (عقد الایداغ)، بویه هه موو دادکاریه کانی هم گریبه سته ی له سهر جپه جی ده بیت، هه روه ک چون له سالی 1984 دادگی (Créteil) ی فوره نسی بانکی سپرمی ناچار کرد له دوی مردنی خاوه نی سپرمه که، سپرمه که راده سته هاوسره که ی بکه نه وه له سهر نه و بنه مایه ی که هم سپاردنه گریبه سته سپاردنه و هه موو دادکاریه کانی گریبه سته سپاردنی یاسای شارستانی دهیگرته وه، و یاسای شارستانی پيسپردراو پابه ند ده کات له دوی مردنی خاوه نه که ی پيسپردراو راده سته میرانگره کانی بکاته وه (ماده ی 1939 له یاسای شارستانی فوره نسی) (أمال، 2014-2015: 434 و 435) و مادام گریبه سته که به رامبه ریه، سه نته ره کان به رپرس ده بن له له ناوچوونی سپارده کراو به هوکاریک که ده کرا وه لا بنری، به لام نه گهر به بی به رامبه ر نه و سپارده کردنه نه نجام ده درا ده بیته نه مانه ت (ماده ی 950 و 953 له یاسای شارستانی عیراقی ژماره (40) ی سالی 1951)

۲- به خشین (Donation)

له بهر نه وهی گریبه سته ی به خشین نه و گریبه سته یه (لا یؤخذ فيه المتعاقد مقابلا لما أعطاه، ولا يعطي المتعاقد الآخر مقابلا لما أخذه) (سنهوری: 1/162)، بویه لیره دا مه به ست له به خشین بریتیه له وهی به خشر (The Donor) به بی به رامبه ر هه لیسیت به به خشین سپرم یاخود هیلکوک که کانی به بانکی سپرم (sperm bank) یاخود به بانکی هیلکوک که (eeg bank)، به مه به سته یارمه تیدانی نه و که سانه ی ناتوان وه چه بخنه وه له هاوسره کانین، یاخود تایبه ته به و نافرته تانه ی که له بنچینه دا هاوسه ریان نیه (www.health.gov.il، sperm-bank). هه ندیجار به خشر سپرم یان هیلکوک که کانی ده به خشین که سپری دیاریکراو، یاخود هه ندیجار ده یبه خشین سه نته ره زانسته کان به مه به سته توژینه وه. جاری واهه یه به خشر هه لده سته ی به سپاردنی به بانک به لام به مهرج ده گریته دوی مردنی سپارده که به خشرته که س و لایه نیک. زورجار به خشر بره پاره یه کی پیده دریت، له به رامبه ر هه ر سهر دانی کردنیکی بو بانکی سپرم یان له پیناوی نه نجامدانی پشکینه پزیشکیه به مهرجیگراوه کان، به لام نامزه به وه ده که ن که هم له به رامبه ر به خشین که نیه، به لکو ته نه ا له به رامبه ر کرنی گشت و خواردن و مانه وه یه، بویه نه گهر نه مه به شی تیچووه کانی به خشری نه ده کرد ده توانی داوای زیاد کردنیان بکات (Hewitt, 2015: 46).

له راستیدا تیچووه کان هاندانیکی داراین بو به خشر، تاوه کو بتوانن نه و سپرم و هیلکوک که به ده سته پین، چونکه به خشر ده بیت ته مه نی له نیوان 18 بو 30 سال بیت و دووریت له نه خوښی، و نابیت هاوسه رگری کرد بیت (www.health.gov.il، sperm-bank)، بویه هم فروشتنه نه ک به خشین، چونکه له پیناسه ی به خشین به روونی ده لیت (هیچ به رامبه ریک وه رناگریته) بویه وه رگریته به رامبه ر به هه ر بیانویک بیت ده بیته فروشتن، یاخود له مانای به خشین ده رده چیت. به گشتی به خشین به سیسته می گشتی بانکی سپرم و هیلکوک که ناو ده بردریت، له سهر نه و بنه مایه ی گشت خه لک بوی هه یه سوو دمه ند بیت له و سپرم و هیلکوک که نه ی که سپارده ده کرین (الصفدی، 1428 هـ 2007 م: 75 و 76).

۳- فروشتن (Sale)

یاسادانه ی عیراقی پیناسه ی فروشتنی کردووه ده لیت: (البيع مبادلة المال بمال) (ماده ی 506 له یاسای شارستانی عیراقی ژماره (40) ی سالی 1951)، واته گوژینه وهی مالیکه به مالیکه تر، بویه فروشتنی سپرم و کرینی بریتیه له وهی که سیک سپرم یان هیلکوک که ی خوی بدانه که سپری دیاریکراوی سروشتی یان واتای، له به رامبه ردا بره پاره یه ک یان هه ر شتیکی تر وه رگریته، به لام پیوسته نه و شته ی که ده فروشری مال بیت، مال واته به پاره هه لبه سنگیندریت، نه مه ش هیچ گرفتیک تیا نیه چونکه نه گهر پیشتر هیلکوک که و سپرمی مروث به پاره هه لبه سه نگیزابانه، بارودوخ و کات و داب گوژراوه، نیستا هه لده سه نگیزیت و مامه له ی پیوه ده کریت، به لام یاسادانه ی فوره نسی به ده ق هه موو ریککه و تنیک به پوجه ل هه ژمار کردووه نه گهر بیت و به هایه کی دارایی به نه ندامیک مروي یان به پیکهاته یه کی بدات (الماده ی 5-16 له یاسای شارستانی فوره نسی)،

بۆیە وا باشتەر دەقیکی هاوشیوه له یاسای شارستانی عیراقی هه بیته تا به راشکاوێ ریگا بگریته له ههر کرین و فرۆشتنیکی ئەندامی مروۆی و پیکهاته کانی.

کرین و فرۆشتنی سپیرم و هیلکۆکهی مروۆف له سه رجه م ولاتانی جیهان یاساغ و رینگه پینه دراوه، تاکه ولات که به روونی و ئاشکراپی رینگه ی به کرین و فرۆشتن دابته ویلایه ته یه گگرتووه کانی ئەمریکایه، به لام ولاتانی تری ئەوروپی ئەمه یان ناوانه به به خشین، له سه ره ئه و بانه مایه ی که کرین و فرۆشتنی دروست نییه، ته نه ا هه ندیک خه رچی وه کو قه ره بوو بو به خسه ره ده گه ر پندرته وه به ناوی قه ره بوو کردنه وه ی کات و تیچووی گواسته وه و خواردن بۆیه له به رامبه ره سپیرم به خشین 35 پاوه ند و له به رامبه ره به خشی نی هیلکۆکه 750 پاوه ند دیاریکراوه. به لام له راستیدا ئەمه ش هه ره فرۆشته نه ک به خشین و ته نه ا ناوه که یان جیاوازه ئەگینا ناوه رۆکه که ی ته نه ا یه ک شته و ئەنجامه که شی هه مان شته ده بیته. (Hewitt, 2015: 47). جیگی سه رنجه له سه ره ئه و بانه مایه ی که ئەمریکا ریگا به کرین و فرۆشتنی سپیرم و هیلکۆکه ده دات ئەمه بۆته سه رچاوه یه کی باشی داها ت، چونکه خه نک له ولاتانی تر روو له ئەمریکا ده که ن به مه به سته کرینی هیلکۆکه.

فرۆشتنی سپیرم و هیلکۆکه واته خاوه نداریه تیه که یان بو کریار ده گوازیته وه، و له به رامبه ردا کریار ده سه لاتی به کاره یێنان و فرۆشته وه یانی هه یه، بۆیه هه لده سته ی به به کاره یێنانی ئەم سپیرم یان هیلکۆکه یه له پیتانندی مندالدا، ئەوه ی جیگی سه رنجه ئەگه ره که سیک مانیکی خۆی فرۆشت هیه چ په یوه ندیه کی پیه وه نامینیت، به لام له م فرۆشته دا هه م فرۆشیار و هه م منالی پیتینرا وه سه سته دایبای به رامبه ره خاوه نانی سپیرمه که ده بی، بۆیه جاری وا ده بیته کاتیک مانیکی نه سه بی بایه لۆجی خۆی ده ناسیته وه مه ترسی هه لوه شان وه ی خیزانی کریار دروست ده بیته.

٤- به کاره یێنان

مه به سته سه ره کی سپیرم و هیلکۆکه بریتیه له به کاره یێنانیان بو خسته وه ی منال، جا چ ئەو سپیرم و هیلکۆکه نه ی که به ستینراون له بانکه کان، یان ئەوه ی فریش بی، بۆیه جو ره و شیوازی مامه له کردن هه رجۆریک بیت، جگه له پرژانندی سروشتی و جووتبوونی راسته وخۆ، ئەمه به پیتانندی ده سترکد (تلقیح الاصطناعي) ناوده بردریت، جا یان له ناوه وه ی مندالدا پیتاننده که ئەنجام ده دریت یان له ده ره وه ی مندالدا (I.V.F)، هه ندیک پیتاسه ی پیتانندی ده سترکیان کردوه و ده لێن: (دمج الحيوان المنوي ببويضة المرأة بدون طريق الطبيعي المعتاد، سواء في الرحم أو في أنبوب الاختبار، ثم إعادتها الى الرحم) (البعدي، 1433هـ-2012: 63). به لام پرۆسه ی به یه ک گه یانندی سپیرم به هیلکۆکه به رینگه یه کی ده سترکی دوور له به یه گگه یشتنی جنسی راسته وخۆ هه موو شیواز و وینه ی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکه ناگریته وه. چونکه هه ندیک جو ری به کاره یێنان هه ن، که هه رچه ند شیوازی جنسی و راسته وخۆن، به لام جو رینکن له به کاره یێنانی سپیرم و هیلکۆکه بو جگه له خاوه نی بایه لۆجی، یاخود جاری وا هه یه مه به سته له فرۆشتن و به خشی نی هیلکۆکه و سپیرم بریتی نییه له منالخته وه، به لکو ته نه ا به مه به سته توژی نه وه ی زانستی به کارده هینرین.

جا ئەوه ی زۆرتر بو ئەم توژی نه وه یه گرنگ بیت بریتیه له به کاره یێنان، چونکه ئەم به کاره یێنانه، شوپنه واری لی ده که ویتته وه، بۆیه به پیویستی ده زانین تیشک بخه یه سه ره شوپنه واره کانی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکه و به تابه تر به کاره یێنانیان بو منالخته وه.

باسی دووه م

وینه کانی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکه ی مروۆف

له م داواکاریه دا ده مانه وئ وینه کانی مامه له کردن به سپیرم و هیلکۆکه بخه یه روو و تاوتوێیان بکه ین و تیگه کانیان روونبکه یه وه، پاشان دادکاریه فقه ی و یاسایه که یان بخه یه روو، هه ره وه ک له خواره وه ها توون:

یه که م: وینه کانی سپاردن

سپاردن به چه ند وینه یه کی جیاوازه ئەنجام ده دریت که ئەمانه ن:

أ-سپاردنی سپیرم یان هیلکۆکه: لیره دا خاوه نی سپیرم و هیلکۆکه، چ هاوسه درارین، یاخود نا، سپیرم و هیلکۆکه کانیان به گرتیه سته سپاردن، سپارده ی ده رگایه کی تابه ته ده که ن، شوپنی هه لگرتنه که به بانکی سپیرم (sperm bank) یاخود به (egg bank) ناوده بردریت، ده کریت

سپاردنه که بۆ ماوهی 55 سال ئه نجام بدریت چونکه له توانادا هیه تا ئه و ماوهیه سپیرم و هیلکۆکه کان بپاریزرین، هه ندیجار سپارده کار له بهر ترسی نه خۆشیه ک په نا بۆ هه لگرتنیان ده بات، وه کو ئه وهی سپارده کار پێویست ده کات جۆره ده رمانیک به کاربهیخی، که ورده ورده کاریگه ری ده کاته سه ر لاوازی توانای پیتان، یان له بهر ئه وهی توانای پیتان له گه نجی زیاتره، به تایبهت له ئافره تان که به شیوه یه کی سروشی له دوای ته مه نی 40 سال زۆر لاواز ده بپیت (www.hfea.gov.uk, egg freezing).

ب- سپاردنی کۆرپه له: مه به ست له سپاردنی کۆرپه له بریتیه له وهی هیلکه ی ئافرهت به سپیری پیاو به شیوازی پیتاندنی ده ستکرد ده پیتیزین، پاشان هه لده گیردیت، به شیوه یه ک که له گه شه کردن ده وه ستیزیت و به هۆی هه لگرتنی له ناو ترشی کیمیاوی تایبهت له سه ر هه مان بار ده مینیته وه ئه مه ش به به ستاندنی کۆرپه له ناوده بدریت (www.centerforhumanreprod.com, Embryo Freezing)، هه رکاتیک دایاب ئاره زووی مناخسته وه یان هه بوو ده توان داوای بکه نه وه، ئه مه ش به چاندنی کۆرپه له ناو ده بدریت، و له ولاتانی رۆژئاوا بۆ غه یری ئه وانی به کار ده هینیت، و ئه و شوینه ی که هیلکه پیتیزاوه که ی تیا ده پاریزریت پێی ده وتریت بانکی کۆرپه له (Em-bryo Banking). کاتیک ژن و میرد په نا ده به نه بهر پیتاندنی ده ستکرد، جاری وا هه یه چه ندین هیلکۆکه درده که ن و ده یان پیتیزن، و سئ هیلکۆکه ی پیتیزاوه ده خه نه ره حمی ئافره ته که، ئه وانی تریش هه لده گرن.

ت- به کریگرتنی مندالان: زۆرجار ئافره تیک ناتوانی منال بخته وه، یاخود نایه وی منال بخته وه، له گه ل ئه وهی هیلکۆکه کان هیج گرفتیکیان نییه، به لکو ته نه نا مندالانه که ی گرفت تیا به، بۆیه له م حالته سپیری پیاو له گه ل هاوسه ره که ی، سپارده ی ئافره تیک تر ده کرین، تا وه کو له مندالانی خۆی هه لیبگرت، تا ئه و کاته ی له دایک ده بپیت، زۆریک ئه مه یان به به کریگرتنی مندالان ناو برده وه، (الطیب، 2017/2018: 69 و 70) له راستیدا ئه مه سپارده کردنیکه ته نه نا نابیت داوای بکاته وه تا له دایک ده بپیت.

دووهم: وینه کانی فرۆشتن و به خشین

هه ره ک پێشتر ئاماژه مان پیکرد، فرۆشتن بریتیه له گواسته وهی خاوه نداریه تی سپیرم و هیلکۆکه له که سیکه وه بۆ که سیکێ تر، به رامبه ر بره پاره یه ک، جا چ به مه به ستی خسته وهی منال بیت یاخود به مه به ستی ئه نجامدانی تووینه وهی زانستی بیت، ده کریت که سیک ته نه نا سپیرم یان هیلکۆکه ی خۆی بفرۆشیت، ده شکریت ئه ندای زاوژی بفرۆشیت، یان رۆینه کانی زاوژی و به شه کانی بفرۆشیت، ده شکریت فرۆشتن له سه ر شیوازی تر ئه نجام بدریت هه ره ک له خواره وه ئاماژه یان پێ ده که ین:

أ- به خشین و فرۆشتنی سپیرم و هیلکۆکه: ده کریت که سیک ته نه نا مولکایه تی سپیرم یان هیلکۆکه کانی خۆی به خشین یاخود بفرۆشیت، به مه ش وه رگر، یاخود کریار بۆی هه یه ئه م سپیرم و هیلکۆکه به کاربهیخیته وه ک چون خۆی خاوه نی راسته قینه ی بوو بیت و به مه به ستی خسته وهی منال، یان له سه نته ری زانستی بۆ تووینه وهی زانستی سوودی لێ وه ریبگرت، ده کریت که سیک هیلکۆکه ی هه بیت، وه کو ئه و ئافره تانه ی هاو ره گه زبازن، بۆیه ته نه نا سپیرم وه رده گرت یاخود ده کریت، ده شکریت، دوو پیاوی هاو ره گه زبازن و ته نه نا هیلکۆکه یان پتویسته، پاشانی هیلکه ی پیتیزاوه به گریبه ستیک سپاردن به مندالانی ئافره تیک ده سپیرن، که ئه مه به به کریگرتنی مندالان ناسراوه (plato.stan- gametes-donation-sale، ford.edu).

ب- به خشین و فرۆشتنی ئه ندای زاوژی: له بهر ئه وهی زانستی پزیشکی ده توانی ئه ندای زاوژی به ته وای له که سیکه وه بۆ که سیکێ تر بگوازیته وه ، بۆیه ده کریت ئه ندای زاوژی به ته وای به خشین یاخود بفرۆشیت و له که سیکه وه بۆ که سیکێ تر بگوازیته وه له رینگه ی نه شته رگه ری چاندنه وه، به لام گواسته وهی هه موو ئه ندای زاوژی مانای گواسته وهی سپیرم و هیلکۆکه کانیسه، چونکه گونه کان به رپرسی دروو ستکردنی سپیرم له پیاو وه ک چون هیلکه دان به رپرسی دروو ستکردنی هیلکۆکه کانه، که واته گواسته وهی ئه ندای زاوژی له هه مان کاتیش گواسته وهی سپیرم و هیلکۆکه ی که سیکه بۆ که سیکێ تر و به هه مان سیفات بۆی ده گوازیته وه، و ئه وهی بۆی گوازاوه ته وه ته نه نا به کاری ده خات بۆیه بنچینه ی مناله که بۆ ئه و که سه ده گه ریته وه که ئه ندامه که ی لێ وه رگراوه (الفرداغي، 2011: 73 تا 75).

ت- به خشین و فرۆشتنی رۆینه کانی زاوژی: ده کریت به شیک له رۆینه کانی زاوژی یان شانیه ک یان خانیه ک له که سیکه وه بۆ که سیکێ تر بگوازیته وه له رینگه ی نه شته رگه ری چاندنه وه، به هه مان شیوه مادام ئه و به شان به رپرسی دروو ستکردنی سپیرم و هیلکۆکه بن، ده بنه

هۆی گواستنەوهی سپێرم و هیلکۆکه کان بۆیه بهخشین و فرۆشتنی ڕژێنه کانی زاوژی و شانەکانی بریتییە له بهخشین و فرۆشتنی سپێرم و هیلکۆکه (أمال، 2014-2015: 479).

ث-بهخشین و فرۆشتنی کۆرپه له: بریتییە له وهی هیلکۆکه یه کی پیتینراوی دهستکردانه به سپێرم و هیلکۆکه ی ژن و میرد یاخود ژن و پیاویکی بیانی، ببهخشیتێه ئافرهتیک یان پێی بفرۆشیت، له سه ره ئه و بنبه مایه ی که ئه و منداله ی درووست ده بێت، ده بپته هی خۆی، له کاتیک ته نه ها مندالده انه که ی هی خۆیتی نه زیاتر.

سێیه م: وینه کانی به کارهینان

کاتیک که سینک سپێرم و هیلکۆکه کانی ده به خشیته، یاخود ده یفرۆشیت، یان له بانک هه ئی ده گریت، مه به سته ئه وه یه بۆ منالخشتنه وه، بۆ خوودی خۆی، یان بۆ که سانیکێ تر به کارهینرین، بۆیه ده کریت به کارهینان له چوارچێوه ی یاسا و ریساکان بمینیتته وه، وه ک ئه وه ی له نیوان ژن و میرد تپه رنه کات، جاری واش هه یه به نایاسایی و ناشه رع ی تپه رده کات، بۆیه هه ندیک ئاماژه یان به وه کردووه نزیکه ی چاره گ ملیۆن منال له جیهان هه ن نازانن کێ باوکیانه له به ره ئه وه ی ئه مانه له رینگه ی بانکه کانی سپێرمه وه پیتینراون (أبو زید، 1416هـ-1996م: 270)، و ئه م وینانه ی خواره وه وینه ی به کارهینان:

أبه کارهینانی سپێرم و هیلکۆکه له پیتاندنی دهستکرد (In vitro fertilization): پیتاندنی دهستکرد بریتییە له کرداری به یه ککه یاندنی سپێرم و هیلکۆکه به جگه له شیوازی جووتبوونی راسته وخۆ، جا ئه گه ره له نیو مندالده ان ئه نجام بدری ئه مه به پیتاندنی ناوه کی ناوده بردری، ئه گه ره له ده ره وه، واته له تاقیگه ئه نجام بدری ئه مه به پیتاندنی ده ره کی ناوده بردری (العماري، 2018: 390 و 391).

ببه کارهینانی سپێرم و هیلکۆکه بۆ منالخشتنه وه له دوای مردنی خاوه نه که ی: ئه و سپێرم و هیلکۆکه نه ی که هه لگی راون، یان ئه و هیلکۆکه نه ی که به پیتینراونی هه لگی دراون، ده کریت له دوای مردنی خاوه نه کانیان، به کارهینرین به مه به سته منالخشتنه وه، جا چ له لایه ن هاوسه رانه وه بیت، یاخود له لایه ن که سانی بیانیه وه (الشمري، البدری، 2013: 2 و 1).

ت به کارهینانی هیلکۆکه و سپێرمی بیانی بۆ خستن وه ی منال به شیوازی جنسی راسته وخۆ: ئه گه ره که سینک ره گه زه که ی گۆری واته مرۆفیکێ نیڕ یان مرۆفیکێ مێ ره گه زه که ی خۆی بگۆریت له ره گه زی راسته قینه بۆ ره گه زی به رامبه ره واته نیڕ خۆی بکاته مێ و مێ خۆی بکاته نیڕ، یان نیره موکیکێ درۆینه 273 (Levy, 1982: 273) (Pseudo hermaphroditism). ره گه زه که ی راسته کرده وه، به لām ئه ندای زاوژی به ته واوی یان به شیک له و ئه ندامانه ی به رپرسی درووستکردنی خانه ی پیتنه رن، بۆ گوازرایه وه، ئه وکاته ئه و منالنه ی درووست ده بن، جیناته کانیان ناگه رپته وه بۆ هه لگری ئه و ئه ندامانه به لکو ده گه رپته وه بۆ به خشه ر یان فرۆشیار.

ث به کارهینانی هیلکۆکه بۆ کرداری کۆپی کردنی مرۆف (الاستنساخ البشري): وشه ی استنساخ له زمانی ئینگلیزیدا واته (cloning) بنچینه که ی (klon) ی یونانی، ئه م پرۆسه یه بریتیه له هینانه کایه وه ی مرۆفیکێ زیندوو که به ته واوی هاوشیوه ی مرۆفی خانه وه رگی راوه له رووی سیفه تی بۆ ماوه ی و فسیۆلۆجی و رووکه شی ییه وه، پوخته ی پرۆسه که بریتیه له وه ی که خانه یه کی زیندوو له مرۆفیک وه رده گیردیت، ئه م خانه یه هه لگری هه موو سیفه تیکێ بۆ ماوه یه و له ناو هیلکه یه ک ده چنریت که ئه م هیلکه یه له سیفه ته بۆ ماوه یه کانی خالی کراوه ته وه، به مه ش ئه و منداله ی که درووست ده بیت ریک وه کو ئه و که سه ده بیت که خانه که ی لئوه رگی راوه (الزلي، 2010: 200) بۆیه ده کریت خانه ی ئافره تیک بخه یه نیو هیلکۆکه که یه وه له مندالده انی خۆی یان له مندالده انی ئافره تیکێ تر جیگه ر بکریت، ده شکریت خانه ی پیاویک وه رگی رین و بیخه یه هیلکۆکه ی ئافره تیکێ تر.

تهوههري دووهم

دادکاری مامه له کردن به سپرم و هیلکۆکه له تپروانینی فقهی یاسای و ئیسلامیدا

له دواى ئه وهى له تهوههري يه كهه جۆر و وینه كانی مامه له کردن به سپرم و هیلکۆکهى مرۆفمان خسته روو، به پيوستى دهزانين له م تهوههردا دادکاری مامه له كان بخهينه روو، به لام نه گهر هيچ ياسايه كمان نه بپت دادکاریه كانی ريكبخات، نه و كاته پيوسته بوچوونه فقهيه كان له م باره يه وه بخهينه روو، دوا جار دادوهر له سهري پيوسته هه موو نه و كيشانهى دهخريته روو حوكميان بو ده ربكات، بنگومان بيروبوچوونه فقهيه كان باشرين سه رچاوه ده بن. بويه له باسى يه كهه تپروانینی ياسا و فقهی ياسای دهخهينه روو، پاشان له باسى دووهم باسى تپروانینی فقهی ئیسلامی ده كهين سه بارهت به دادکاریه كانی مامه له کردن به سپرم و هیلکۆکهى مرۆف:

باسی يه كهه

تپروانینی ياسای مامه له کردن به سپرم و هیلکۆکهى مرۆف

ئه م باسه مان ته رخانكردوو به خسته نه رووی دادکاری ياسا و فقهی ياسای سه بارهت به جۆر و وینه كانی مامه له کردن به سپرم و هیلکۆکهى مرۆف هه ر له سپاردن و كرپن و فروشتن و به كارهيان، ههروهك له خواره وه هاتوون:

يه كهه: تپروانینی فقهی ياسای سه بارهت به سپارده کردن

فقهی ياسای به قه ده فقهی ئیسلامی گرنگی به بابته هه لگرتی سپرم و هیلکۆکه به جيا يان به پيتنراوی نه داوه و ياسادانه رى عيراقيش باسى مه شروعيهت و نامه شروعيهتي ئه م كارهى نه كرووه، هيچ ده فیکيش نايته ريگر له به رده م ئه م جوهره كارانه، بويه له درووستبوونی هه ر كيشه و گرفتیک ده بپت بگه رپينه وه سه ر دادکاریه كانی سپاردن له ياسای شارستانى.

له بهر نه بوونی هيچ ده فیکي ريگر سه نته رى به ستن و چاندى كۆرپه له ي تايهت به كۆلپى پزيشكى له زانكۆى كوفه دامه زرا، دواتر ئه م سه نته ره گوازيه وه بو شارى پزيشكى له به غدا (حميد، 2012: 7) جگه له مه ش هه لگرتی سپرم و هیلکۆکه له عيراق و هه ريمى كوردستانيش زۆر به فراوانی ئه نجام ده درپت، بانكى كۆرپه له و سپرم و هیلکۆکه كان له هه ريمى كوردستان بوونيان هه يه، سه نته ره كانی منالی بلوورى و كۆمه لگا پزيشكيه تايه ته كان ئه م جوهره كارانه ده كه ن، ته نانهت كۆمه لگای پزيشكى هه بوو ئاماده بوون هیلکۆکهى پيتنراو له دواى مردنى ميژد بو خيزانه كه ي دابنپنه وه، بويه سپرم و هیلکۆکه به ته نها يان به پيتنراوی له رووی كارداريه وه ده بنه محلی گرپه ستي سپاردن، ئه مه سه ره راي ئه وه ي ناکرپت محلی گرپه ستي پيچه وانه ي سيسته م و ئادابی گشتی بپت (ماده ي 75 و 131/1 له ياسای شارستانى عيراقى)، به لام رپيتدانى ئه م سه نته رانه مانای ئه وه ده گه يه نيت كه كه ئيتر به لای ده سه لته وه ئه م كاره پيچه وانه ي سيسته م و ئادابی گشتى نييه، هه رچه ند پيشر ئه م كاره پيچه وانه ي سيسته م و ئادابی گشتى بووبپت، چونكه ده كرپت تيگه ي سيسته م و ئادابی گشتى به گۆرانی سه رده م و كات بگۆردرپت، به لام به ديتنى ئيمه محلی گرپه ستي تا ئه م كاته پيچه وانه ي سيسته م و ئادابی گشتيه بويه نابپت ريگه به م جوهره كارانه بدرپت.

سه بارهت به به كرپگرتی مندالدىن هيچ ده فیکمان نييه به راسته وخۆبى له ياسای شارستانى عيراقى ريگرى له م كاره بكات، به لام ياسادانه رى فه رهنسى به روونى ده قى كرووه و ده لپت: (باطلة كل اتفاقية متعلقة بالانجاب أو الحمل لحساب الغير) (ماده ي 7-16 له ياسای شارستانى فه رهنسى) بويه پشت به ست به م ده قه به كرپگرتى مندالدىن له ياسای فه رهنسى درووست نييه، و سه بارهت به ياسای عيراقى پشت به ست به ماده كانی (75 و 130) له ياسای شارستانى ده توانين بلپين به كرپگرتى مندالدىن رپينه دراوه، له بهر ئه وه ي پيچه وانه ي سيسته مى گشتيه، ههروهه پشتبه ست به برگه ي دووهم له ماده ي (3) ي ياسای به خشين و چاندى ئه ندامه كانی له شى مرۆف به ژماره (1) سالى 2018 به كرپگرتى مندالدىن رپينه دراوه ههروهك ده لپت: (چاندى رپينه كانی زاوژپى و به شه كانی و شانكە كانی و خانه كانی قه ده غه ده كرپت)، بويه چاندى كۆرپه له بو جگه له خاوه نه كه ي رپينه دراوه و له برگه ي پينجه م له ماده ي (1) ياسادانه رى مانای شانكە ي مرۆبى روونده كاته وه و ده لپت: (به شپك له هه ر ئه ندامتيكى مرۆبى كه وا له مرۆفكيكى زيندوو يان مردوو وه رده گرپت جگه له خوین).

دووهم: دادکاری به خشين و فروشتن له روانگه ي ياسا

هه موو وینه كانی به خشين و فروشتن كه پيشتر ئاماره مان پپيانكرد، رپينه درا و نياسايين له بهر ئه م هۆكارانه ي خواره وه:

۱- یاسادانه‌ری هه‌ریمی کوردستان له یاسای ژماره (۱) ی سالی ۲۰۱۸، دادکاریه‌کانی به‌خشین و چاندنی ئەندامه‌کانی له‌شی رینگه‌ستوووه، بۆیه ده‌لێت: (نابیت گواستنه‌وه‌ی هه‌ر ئەندامیک یان به‌شیک له ئەندام یان شانیه‌ک له جه‌سته‌ی مرو‌فیک زیندوو بۆ چاندنی له جه‌سته‌ی مرو‌فیک دیکه ئەنجام بدری تهنه‌ها به به‌خشین نه‌بیت)، بۆیه فرۆشتن به هه‌موو شیوه‌یه‌ک یاساغ کراوه، به‌لکو هه‌ر نه‌شته‌رگه‌ریه‌کی گواستنه‌وه و چاندنی ئەندام و شانیه‌ی مرو‌فی ده‌بیت به به‌خشین ئەنجام بدریت، هه‌رچه‌نده یاسادانه‌ری هه‌ریمی کوردستان پیناسه‌ی به‌خشینی نه‌کردوووه، به‌لام یاسادانه‌ری عێراقی له ماده‌ی (1) ی یاسای ژماره (11) ی سالی 2016 پیناسه‌ی کردوووه ده‌لێت: (عملیه نقل او زرع عضو بشري او نسج من شخص متبرع حی بموافقته أو میت بموافقة ذویه الی المتلقي وفقا للموازين الشرعیه)، به‌مه‌ش یاسادانه‌ری هه‌ریمی کوردستان هه‌موو شیوازه‌کانی کرین و فرۆشتنی ئەندامی مرو‌فی یاساغ کردوووه.

۲- به‌خشینی ئەندامی مرو‌فی به مه‌رجی یاسایی دروسته به‌لام ئەگه‌ر بیته‌هۆی تیکه‌ل‌ابووونی نه‌سه‌ب به‌تاوان هه‌ژمار ده‌کریت و رینگه‌ی پێ نادریت، هه‌روه‌ک برگه‌ی دووم له ماده‌ی (3) ی یاسای به‌خشین و چاندنی ئەندامه‌کانی له‌شی مرو‌ف به ژماره (1) سالی 2018 ده‌لێت: (چاندنی رۆینه‌کانی زاوژپێ و به‌شه‌کانی و شانیه‌کانی و خانه‌کانی قه‌ده‌غه‌ده‌کریت)، بۆیه به‌کارهینانی سپێرم و هیلکۆکه بۆ جگه له خاوه‌نه‌کانیان به هه‌موو شیوه‌یه‌ک رینگه‌پینه‌دراوه.

۳- محلی گرتیه‌سته‌که دروست نییه مامه‌له‌ی پێوه‌بکریت، له‌به‌ر ئەوه‌ی پێچه‌وانه‌ی سیسته‌می گشتیه‌ پشت به‌ست به ماده‌ی (75) و (130) له یاسای شارستانی عێراقی سالی 1951 به تابه‌ت که ئەم بابته‌ په‌یوه‌ندی به یاسای باری که‌سی هه‌یه، چونکه یاسای باری که‌سی هاوسه‌رگه‌ری رینگ ده‌خات که مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی وه‌جه‌خستنه‌وه‌یه (برگه‌ی په‌که‌م له ماده‌ی (3) ی یاسای باری که‌سی سالی 1959)، ئەم سپێرم و هیلکۆکه‌نه‌ش بۆ هه‌مان مه‌به‌ست به‌کارده‌هینرین.

سێیه‌م: تېروانیی فقهی یاسایی سه‌باره‌ت به به‌کارهینان

هه‌روه‌ک له وینه‌کانی به‌کارهینان ئاماژه‌مان پێک‌کرد، زۆرجار به‌کارهینان به‌شیوه‌ی پیتاندنی ده‌ستکرده له‌وکاته‌ی هه‌ردوو هاوسه‌ر یان خاوه‌نی سپێرم و هیلکۆکه له ژیان، یان له دوا‌ی مردنی په‌کیکیان ده‌بیت، جاری واش هه‌یه بۆ کو‌پیکردن به‌کارده‌هینریت، بۆیه هه‌ریه‌که و به‌جیا باسیان ده‌که‌ین:

۱- هه‌لو‌یستی فقهی یاسایی بۆ پیتاندنی ده‌ستکرد

به‌شیک له فقهی یاسایی هیچ رینگه‌یه‌ک نابین له‌به‌رده‌م پیتاندنی ده‌ستکرد له نیوان ژن و می‌رد، ته‌نانه‌ت هه‌ندیکیان به ره‌هایی رینگه‌یان پنداوه، واته ئاسایه‌که سپێرم و هیلکۆکه‌ی بیانی بۆ پیتاندن به‌کارهینریت، ئەمه‌ش به تابه‌ت هه‌لو‌یستی فقهی ئیتالی و به‌شیک له فقهیه‌کانی ئەلمانیا و هۆله‌ندا و یۆنانه، بۆیه به تاوانی زینا هه‌ژماری ناکه‌ن (العما‌ری، 2018: 408) به‌لام له‌به‌رامبه‌ردا هه‌ندیک تر به زینا هه‌ژماری ده‌که‌ن، زیناش له‌به‌ر ئەوه‌ی تاوانه، بۆیه پینان وایه دروست نییه پیتانی ده‌ستکرد به جگه له سپێرم و هیلکۆکه‌ی ژن و می‌رد ئەنجام بدریت، هه‌ر له‌سه‌ر ئەو بنه‌مایه یاسادانه‌ری جه‌زائیری رینگه‌ی به پیتاندنی ده‌ستکرد داوا له ماده‌ی 45 ی یاسای خێزانی به‌لام ده‌بیت گرتیه‌ستی هاوسه‌رگه‌ری هه‌بیت و هه‌ردووکیان له کاتی پیتاندنه‌که له ژیان بن و له رینگه‌ی به‌کریتگرتنی مندال‌دان نه‌بیت. به‌لام هه‌ندیک به ته‌واوی رینگه‌ری له پیتاندنی ده‌ستکرد ده‌که‌ن، ته‌نانه‌ت ئەگه‌ر به سپێرم و هیلکۆکه‌ی ژن و می‌ردیش بیت، بۆیه ده‌بینین یاسادانه‌ری لیبی له ماده‌ی 403 ی یاسای سزاکان ئەم کاره‌ی به تاوان هه‌ژمار کردوووه و سزای بۆ ئافه‌رت و ته‌نانه‌ت بۆ می‌ردی ئافه‌رته‌که و بۆ پزیشکی دیاری کردوووه، ئەمه‌ش سه‌ره‌تا هه‌لو‌یستی دادگای فه‌ره‌نسی بوو، و به کاریکێ نا‌ئه‌خلاق هه‌ژماری ده‌کرد، به‌لام پاشان رینگه‌ی به پیتاندنی ده‌ستکرد دا، ته‌نانه‌ت دوا‌ی مردنی ژن یان می‌رد (الطیب، 2017، 31 و 32).

یاسادانه‌ری عێراقی و هه‌ریمی کوردستان خۆیان له‌م بابته‌ بێ ده‌نگ کردوووه، واته هیچ ده‌قیک نییه رینگه‌ی پیدبات، به‌لام بۆچونیک پێ وایه ئەگه‌ر پیتاندنی ده‌ستکردی ناوه‌کی له نیوان سپێرم و هیلکۆکه‌ی ژن و می‌رد مه‌به‌ست لی چاره‌سه‌ری نه‌زۆکی بیت، ئەوکاته وه‌کو نه‌شته‌رگه‌ری و چاره‌سه‌ری پزیشکی دروسته، به پێچه‌وانه‌وه ئەگه‌ر هیچ له‌مه‌رئیک له‌به‌رده‌م پیتاندنی سروشتی بوونی نه‌بیت، ئەوکاته پیتاندنی ده‌ستکرد دروست نییه، وه‌ک ئەوه‌ی مه‌به‌ستیان دیاری کردنی ره‌گه‌زی مناله‌که‌یان بیت (عبدالله، حسین، 2016: 337) به‌لام ئەگه‌ر پیتاندنی ده‌ره‌کی

بیت پیمان وایه درووست نییه ئەنجام بدریت، لەسەر ئەو بنه‌مایه‌ی ناکۆکه له‌گه‌ڵ سیستمی گشتی (عبدالله، حسین، 2016: 350).

٢-ه‌ئۆیستی فقهی یاسای سه‌بارهت به‌کاره‌ینانی سپێرم و هیلکۆکه بو‌ئناخستن‌ه‌وه د‌وای مردنی خاوه‌نه‌که‌ی

به‌شیک له‌ فوکه‌هایه‌کانی یاسا رینگا به‌ به‌کاره‌ینانی سپێرم و هیلکۆکه د‌ه‌ده‌ن له‌ د‌وای مردنی ژن و می‌رد به‌مه‌رجیک په‌زنامه‌ندی بوونی هه‌بیت، بۆیه به‌شیک که‌م له‌ فقهی فه‌ره‌نسی به‌ ره‌های رینگه‌یان به‌م کاره‌ داوه و ده‌لێن: مادام ئافه‌رت بۆی هه‌بیت منال ته‌به‌نی بکات ئەولاته‌ که‌ بۆی هه‌بیت بپتته خاوه‌نی منال له‌ می‌رده‌ مردووه‌که‌ی خۆی، به‌لام زۆرینه‌یان به‌ نادرووست و ناره‌وا هه‌ژماری ده‌که‌ن، له‌سەر ئەو بنه‌مایه‌ی که‌ ئەم په‌زنامه‌ندی و ریککه‌وتنه‌ پێچه‌وانه‌ی سیستم و ئادابی گشتیه‌، چونکه‌ ناکریت هیچ که‌سێک ئەو مافه‌ به‌خۆی بدات که‌ منالیک به‌بێ باوکی بنیته‌وه، و له‌ مافی باوکیه‌تی بپه‌شی بکات، بۆیه پیتاندنی منال به‌ سپێرمی که‌سێک مردوو به‌ پێچه‌وانه‌ی مادده‌ی 06 له‌ یاسای شارستانی فه‌ره‌نسی هه‌ژمارده‌که‌ن (أمال، 2014-2015: 432)، هه‌روه‌ک چۆن به‌ پێچه‌وانه‌ی مادده‌ی 02/152 له‌ یاسای ته‌ندروستی فه‌ره‌نسی هه‌ژماری ده‌که‌ن که‌ به‌مه‌رجی گرتوووه ژن و می‌رد له‌ کاتی پیتاندنی ده‌ستکرد له‌ ژياندا بن (أمال، 2014-2015: 437)، و هه‌ندیک تر سه‌یری یاساکیان کردوووه، وه‌هایان بینه‌وه که‌ ده‌بیت مناله‌ که‌ له‌ ماوه‌ی یه‌ک ساڵ له‌ د‌وای مردنی پیاوه‌ که‌ له‌ دایک بپت واته ده‌بیت له‌ د‌وای مردنی یه‌کسه‌ر سپێرم و هیلککه‌ که‌ بپتترین (الشمری، البدری، 2013: 8 تا 12).

به‌شیک زۆر له‌ فقه‌هایه‌کان پیمان وایه‌ نابیت رینگا به‌م جو‌ره‌ کاره‌ بدریت، نه‌ک ئەوه‌نده به‌لکو ده‌بیت له‌سەر ئەم جو‌ره‌ کارانه بکه‌ر سزاش بدریت، و ئەمه به‌تایبه‌ت بۆچوونی فقه‌هایه‌کانی یاسای تاوانکاریه‌ له‌ سه‌رووی هه‌مووشیان‌ه‌وه فقهی فه‌ره‌نسی و به‌شیک زۆری عه‌ره‌به‌کانیش دووپاتی ئەمه ده‌که‌نه‌وه، و به‌تایبه‌ت ده‌لێن پتویست ده‌کات منال له‌ باوه‌شی دایک و باوکی گه‌وره بپت به‌لام به‌م جو‌ره‌ زۆرجار ده‌کریت منال به‌بێ دایک و باوک گه‌وره بپت (الشمری، البدری، 2013: 19 تا 22).

٣-تپروانیی یاساناسان بۆ کۆپی کردنی مرۆف

کۆپیکردنی مرۆف رووبه‌رووی به‌ره‌نگاری و به‌ره‌رچدان‌ه‌وه‌یه‌کی توندی یاساناسان بۆته‌وه، چونکه‌ پیمان وایه ئەم کۆپیکردنه‌ ده‌بیت هۆی زۆربوونی تاوان و بزربوون و تیکه‌لبوونی تاوانباران، چونکه‌ ته‌نانه‌ت به‌هۆی DNA و په‌نجه‌مۆریش ناتوانین تاوانبار بناسینه‌وه، هه‌روه‌ک چۆن ئەم شت‌ه‌وه‌ی زۆربوونه نامۆیه له‌گه‌ڵ سروشتی زۆربوون و هاوسه‌رگیری له‌ناو ده‌بات، پاشانیش دوورنیه‌، و لاتان په‌نا به‌نه‌ به‌ر کۆپیکردنی سوپایه‌ک له‌ مرۆفیک شت‌ه‌وه‌ نات‌ه‌واوی شه‌راوی و پشپه‌رکیان بکه‌وتنه‌ نیوان، بۆیه ده‌بینین هه‌ریه‌که‌ له‌ فه‌ره‌نسا و ئەلمانیا و سوپه‌را کۆپیکردنیان به‌ تاوان دان‌اوه و قه‌ده‌غه‌یان کردوووه، و ئەو‌روپا به‌ گشتی و ئەمریکا و فاتیکان پیکه‌راوی ته‌ندروستی جیهانی دیراسه‌ی ئەم باب‌ه‌ته‌یان کردوووه و یاساگیان کردوووه، ته‌نانه‌ت فاتیکان له‌سەر ئەو بنه‌مایه‌ یاساگی کردوووه که‌ ئەمه ده‌ست‌ه‌ردان و به‌شداری کردنه‌ له‌ درووست کردنی دروستکراو (المحمدي، 1998: 769-798)، به‌لام له‌ راستیدا ئەمه درووستکردن نییه‌، درووستکردن ده‌بیت له‌ نه‌بوونه‌وه بیت، بۆیه ئەمه ته‌نها کرداری تیکه‌لکردنی ناوکی خانه‌کانه له‌گه‌ڵ یه‌کتری، له‌به‌رامبه‌ردا که‌میک هه‌ن پشنگیری کۆپیکردنی مرۆف ده‌که‌ن و پیمان وایه‌ نابیت به‌ ناوی په‌شته‌وه ریکری لیکریت، چونکه‌ به‌م جو‌ره‌ زانایان به‌ نه‌ینی توژینه‌وه‌کانیان له‌م باره‌یه‌وه ئەنجام د‌ه‌ده‌ن، و دواتریش رۆژیک دیت، ئەوانه‌ی به‌ پاساوی په‌شت به‌ره‌رچی کۆپیکردنی مرۆف د‌ه‌ده‌نه‌وه، پاساوی په‌وابوونی بۆ دیننه‌وه (النقیب، 2012: 26)، به‌لام سه‌ره‌رای هه‌موو ئەمانه‌ش پتویسته‌ بزانیان کۆپیکردنی مرۆف نه‌بۆته‌ راستی، به‌لکو تا ئیستاش خه‌یالیک زانستیه‌.

باسی دووهم

دادکاری مامه‌له‌کردن به‌ سپێرم و هیلکۆکه له‌ تپروانیی فقهی ئیسلامی

له‌م باسه‌دا تیشک ده‌خه‌ینه‌ سه‌ر تپروانیی فقهی ئیسلامی سه‌بارهت به‌ دادکاری مامه‌له‌کردن به‌ سپێرم و هیلکۆکه‌ی مرۆف، سه‌ره‌تا دادکاری سپاردن ده‌خه‌ینه‌روو دواتر دادکاری به‌خشین و فرۆشتن روون ده‌که‌ینه‌وه، ئینجا دادکاری فقهی ئیسلامی سه‌بارهت به‌ به‌کاره‌ینانی سپێرم و هیلکۆکه ده‌خه‌ینه‌روو، هه‌روه‌ک دیت:

یه کهم: تیروانی فقہی ئیسلامی سه بارهت به سپارده کردن

بؤ خستنه پرووی هه ئوئیستی فقہی ئیسلامی سه بارهت به سپارده کردن سیپرم و هیلکۆکه و کۆرپه له، به باشی ده زانین هه ریه که و به جیا بیان خهینه پرو و هه ک دیت:

1- تیروانی فقہی ئیسلامی سه بارهت به دروستکردنی بانکی سیپرم .

دوو ووته له م باره یه وه هه یه:

أ- بؤ چونیکیان به ره هاپی ریگا به دامه زانندان نادات و به حه رام هه ژماری ده کهن له بهر نه و کیشه و گیروگرفتنه ی له بانکی سیپرم دروست ده بن، به تابهت له بهر نه وه ی منال به بؤ باوکی له دایک ده بیت، یان منال له وانه یه 20 سال دوا ی مردنی باوکی بایه لۆجی خۆی له دایک ببیت، بۆیه گرفت له بابه تی میرات دروست ده بیت، و به تابهت نه گهر نه م به سستی منال بوون له ئافه رتی بیگانه به کاربه تی نه ی له حوکمی زینا هه ژماری ده کهن (الطیار و نه وانی تر، 2011: 12/178-179)، نه نانهت هه ندیک ووتویانه ده بیت که سه که به سزای زینا کردن، یان به ته مبی کردن سزا بدریت (الصفدی، 1428 هـ-2007 م: 76)، به لام شیخ محمد شلتوت ده لیت: (ئه مه تاوانیکی گه وره یه له گه ل تاوانی زینا له نیو یه ک چوارچی وه دا به یه ک ده گهن، کړۆک و ناوه رۆکیان یه که... نه گهر نه و که موکوپیه ی له وینا کردنی تاوانه که نه بوایه حوکمی پیتانندن له م حالته حوکمی زینا نه بوو...)(شلتوت، 2001: 328).

ب- لیژنه ی زانستی پزیشکی فقہی ئیسلامی نه رده نی ریگای به دامه زانندی نه م جوړه بانکه داوه، له ژیر مه رچی توند و تۆل و چاودیری پزیشکی و کۆمه لایه تی و یاسای به هیز، بۆیه له جیهانی ئیسلامیدا له هه ندی له سه نته ره کانی منالی بلووری نه م بانکه دامه زراوه، و نه مانه ریگا ده دهن به مامه له کردن له گه ل نه م جوړه بانکه به لام به چند مه رجیک، له وانه ده بیت مه به سستی لپی له چاره کردنی نه زۆکی تیپه ر نه کات، و ده بیت مامه له کردنه که هاوکاتی په یوه ندی هاوسه رگیریه که بیت، و ده بیت دلتیا ببنه وه له سیپرم و هیلکۆکه کان، و به هه موو شیوه یه ک ریگه له تیکه لاوبوونی نه سه ب بگریت (البعدا نی، 1433 هـ-2012 م: 128 و 131).

2- تیروانی فقہی ئیسلامی سه بارهت به دروستکردنی بانکی کۆرپه له:

سه بارهت به دامه زانندی نه م بانکه له فقہی ئیسلامیدا دوو ریمان هه یه.

أ- هیلکۆکه ی زیاد نه پیتنریت و وازی لپی نریت تاوه کو به سروشتی له ناو ده چیت و ده مریت، که واته دروست نییه هه لپی نریت، به نکو ته نه یه ک تا سی هیلکه وهرده گیردیت و ده پیتنریت و بؤ ناو ره حم ده گه پیتنریته وه بۆیه نه م بانکه دانامه زری (البعدا نی، 1433 هـ/2012 م: 115).

ب- هه ندیکی تر به پیتنریستی ده زانن بانکی هیلکه ی پیتراو دابه زریت، نه مه ش له به ره وه ی پرۆسه ی مندالی بلووری پیتنریستی به دامه زانندی وه ها بانکی هه یه و چه ندین هۆکاریان خستۆته روو (البعدا نی، 1433 هـ/2012 م: 117).

لیژنه ی زانستی پزیشکی فقہی ئیسلامی نه رده نی ریگای به دامه زانندی نه م جوړه بانکه داوه، به ره چا وکردنی چند مه رجیک، وه ک: ده بیت هه لگرتنه که له مه رکه زی تابهت بیت و له ژیر چاودیری که سانی باوه پیتراو بیت. و ده بیت نه م کاره به یاسا ریکبخریت و سزای سه رکوتکار بؤ سه ریچیکاران دابنریت، و له دوا ی ته واوبوونی پرۆسه ی گواستنه وه ی هیلکه ی پیتنراو باقی هیلکه کانی تری پیتنراو له ناو ببردنی (الصفدی، 1428 هـ-2007 م: 66) (البعدا نی، 1433 هـ-2012 م: 119).

دووه م: دادکاری به خشین و فرۆشتنی سیپرم و هیلکۆکه له فقہی ئیسلامی

یه کیک له مه رجه کانی محلی گریبه سستی له فقہی ئیسلامی نه وه یه که محله که شیوا ی دادکاری گریبه سستی که بیت، واته شیوا ی نه وه بیت نه و شوینه واره ی لیبکه ویتنه وه که له گریبه سستی که مه به سستی (محبوب، : 412 و 413)، وه ک نه گهر گریبه سستی که فرۆشتن بیت ده بیت محل شیوا ی نه وه بیت خاوه نداریه تیه که ی بگوازرتنه وه، به لام سیپرم و هیلکۆکه ی مرۆف مال نین، یان مالی متقوم نین تاوه کو بتوانین به به خشین و فرۆشتن خاوه نداریه تیه که یان بگوازرتنه وه (أبو الفضل، 1356 هـ - 1937 م: 2/3)، راسته نه مانه پاره ده کهن، به لام شه ریه ت و فقہی ئیسلامی وه کو مال مامه له یان له گه ل ناکات، هه ره ک چۆن بیر و ئاره ق و گوشتی به راز و مراده ره وه بوو فرۆشتن یان له سه ر جینگیرنابیت و گریبه سستی که دانامه زری (ابن مازه، 2004: 6/557)، له کاتیک نه مانه به پاره ش هه لده سه نگی نرین و ده سفرو شیرین، بۆیه له سه ر مه رچی جمهوری زانایان،

هه‌رشتيك سوودليوه‌رگرتي ريپيدراونه‌بیت نابيته مال تاوه‌كو بيكه‌ينه محلي گرتيه‌ست (الكاساني، 1406هـ - 1986م: 5/115). هه‌روه‌ها يه‌كيك له مه‌رجه‌كاني فروشتن ته‌ويه: (أن تكون العين المعقود عليها أو على منفعتها مباحة النفع من غير حاجة) (البهوتي، 305) به‌لام سوودوه‌رگرتن له سپيرم و هيلكوكه بو مه‌به‌ستي وه‌چه‌خستنه‌وه به‌جگه له هاوسه‌رگيري شه‌ري ره‌وا نابيت، بويه‌كپين و فروشتني سپيرم و هيلكوكه له فقهي ئيسلامي درووست نييه و گرتيه‌سته‌كه‌ش دانامه‌زري.

سيه‌م: دادكاري فقهي ئيسلامي سه‌باره‌ت به‌به‌كارهيناني سپيرم و هيلكوكه

1-هه‌لويتي فقهي ئيسلامي بو پيتاندني ده‌ستكرد

پيتاندني ده‌ستكرد، واته به‌يه‌كگه‌ياندني سپيرم و هيلكوكه‌ي مروف به‌جگه له جووتبون، ته‌مه‌بابه‌تيكه هه‌ر له كوئنه‌وه زاناياني موسولمانان له‌تير ناوئيشاني (استدخال المني) باسيان لييكردوه‌(الانصاري، 3/446)، به‌لام تويزه‌ر و فه‌قياني موسلمان له‌م سه‌رده‌مه‌دا گرتي زورترين به‌م بابته‌داوه و هه‌موو شيوه‌كاني پيتاني ده‌ستكرديان ياساگر دووه، ته‌گه‌ر يه‌كيك له هيلكه يان سپيرم هي ژن و ميژده‌كه نه‌بیت، چونكه هيچ په‌يوه‌نديه‌كي هاوسه‌رگيري له نيوانياندا نييه. (شلتوت، 2001: 328)

سه‌باره‌ت به‌پيتاندني منال له ده‌روه‌ي لاشه (I.V.F) ته‌گه‌ر له نيوان ژن و ميژديت، هه‌نديك له زانايان به‌حه‌رامي داده‌نين، له‌وانه‌ش شيخ ره‌جه‌بي ته‌ممي و هارون خلف، (الصفدي، 2007: 31) و الصديق الضير جگه له پيتاندني ناوه‌كي كه به‌تاماده‌بووني ژن و ميژده‌نه‌نجام بدرئ هه‌موو شيوازيكي تر به‌ناشه‌ري هه‌ژمارده‌كات (مجلة مجمع الفقه الاسلامي، 3/134)، به‌لام زورينه‌ي زانايان ته‌م جوړه پيتاندنه به‌كارتيك درووست و ريپيدراوه‌ه‌ژمار ده‌كهن ته‌گه‌ر له دواي پيتاندن هيلكوكه‌كه بگه‌رتي ته‌وه بو مندالدي نافرته‌كه، له‌وانه‌ش محمد شلتوت (شلتوت، 2001: 327)، و كوچه‌ندي هزري ئيسلامي به‌درووستي هه‌ژماركردوه به‌گوئيره‌ي برياري ژماره: 16 (4/3) كوئنگه‌ري سيه‌م له عماني پايته‌ختي ولاقي ته‌رده‌ن.

2-هه‌لويتي فقهي ئيسلامي سه‌باره‌ت به‌به‌كارهيناني سپيرم و هيلكوكه‌ي مروف دواي مردني خاوه‌نه‌كه‌ي.

زورتيك له زانايان ريگا به‌م كاره‌ناده‌ن و به‌نادرووست هه‌ژماری ده‌كهن له‌به‌ر پچراني په‌يوه‌ندي هاوسه‌رگيري، جا ته‌مه‌چ له عيده‌دا بيت يان دواي به‌سه‌رچووني بيت (الصفدي، 1428هـ - 2007م: 82) به‌لام هه‌نديكي تر به‌ره‌واي ده‌بينن به‌مه‌رجيكي له ماوه‌ي عيده‌دا بيت (الشمري، البدي، 2013: 7)، كه‌چي هه‌نديكي تر به‌ره‌هايي به‌درووستيان هه‌ژماركردوه به‌بي ته‌وه‌ي به‌كات يان به‌عیده‌ه‌بيبه‌ستنه‌وه له‌وانه‌ش (علي الحسين الخامنئي)، ته‌م بوچوونه‌پي وايه ده‌كرت دواي مردنيش سپيرم له پياوه‌كه وه‌رگيرديت به‌مه‌رجيكي مؤله‌ت له پياوه‌كه وه‌رگيرديت له‌و كاته‌ي كه له ژيان دابووه (الشمري، البدي، 2013: 3) به‌لام (طباطبائي) به‌حه‌رامي داناوه له‌سه‌ر بنه‌ماي كوئاي هاتني هاوسه‌رگيري (الطباطبائي، 1434هـ - 2013م: 36).

3-تيروانيني شه‌ري بو كوچي كردني مروف

زورتيك له فه‌قيهه موسولمانه‌كان رووبه‌رووي كوچي كردني مروف ده‌بنه‌وه و به‌حه‌رام هه‌ژماری ده‌كهن، چونكه ده‌بیته هوي ته‌وه‌ي مروف له ريگيه‌كي جياواز له هاوسه‌رگيري ره‌گه‌زي نير و مي بيته‌كايه‌وه، و هه‌نديكي تر زوربووني مروف و ناژه‌ل له‌سه‌ر بنه‌ماي خانه به‌ناراست هه‌ژمار ده‌كهن و ده‌لين هه‌رگيز مروف ناكريت له‌سه‌ر بنه‌ماي به‌شيكي پيگه‌ته‌ي زور بيت وه‌كو ته‌وه‌ي روه‌ك به‌چاندني به‌شيكي زور ده‌بيت به‌لكو مروف ئيلا ده‌بيت بيتيترت (المحمدي، 1998: 785). هه‌نديكي تر ريگيان به‌كوچي كردن داوه بو مه‌به‌ستي چاره‌سه‌ركردني كيشه‌ي نه‌زوكي المحمدي، (1998: 791)، و هه‌نديك پشت به‌بنه‌ماي (لا ضرر ولا ضرار) ده‌به‌ستن و ده‌لين هه‌ركاتيكي كوچي كردن به‌رزه‌وه‌ندي مروفي تيدا بيت درووسته و هه‌ركات زه‌ره‌ري به‌به‌رزه‌وه‌ندي مروف ده‌گه‌ياند ته‌وكاته درووست نييه، و مه‌رجيش نييه بيركردنه‌وه‌ي كوچي‌كراو وه‌ك كوچي‌كراو بيت، له‌به‌ر كاريگه‌ريبوون به‌ژينگه‌ي جياواز (الزحيلي، 1998: 741-749) (المحمدي، 1998: 798-769) كوچي‌كردن ده‌بیته هوي به‌رودان به‌به‌كرتني منالان و فروشتني هيلكوكه (مجلة مجمع الفقه الاسلامي، العدد: 10، 1337)

ته‌نجومه‌ني كوچه‌ندي فقهي ئيسلامي ده‌ولي له برياري ژماره: 94 (2/10) ي سالي 1997 كوچي‌كردني حه‌رامكردوه، به‌لام ئاماژه‌ش به‌وه ده‌كات ته‌گه‌ر ته‌م كاره هه‌ر ته‌نجام درا، حوكمي شه‌ري شوينه‌واره‌كاني ده‌بيت بخريته روو. (www.iifa-aifi.org/2013.html)، به‌لام هه‌نديك له

شیعه کان به درووستیان بینیه له بهر نه بوونی به لگه ی حه رامبوونی. (<http://al-shia.org>).

ته وهره ی سیپرم

شوینه واره کانی مامه له کردن به سیپرم و هیلکۆکه ی مرۆف

ئه گهر هاتوو مامه له به سیپرم و هیلکۆکه کرا، له دهره وه ی چوارچیوه ی هاوسه رگه ی ئه وکاته شوینه واره ی شارستانی و سزایی له ده که ویتته وه، بۆیه ئه م ته وهره به سه ر دوو باس دابه ش ده که یین، له باسی یه که م تاوتوپی شوینه واره شارستانییه کان ده که یین، پاشان له باسی دووهم شوینه واره ی سزایی ده خه یینه روو:

باسی یه که م

شوینه واره ی شارستانی

له دوا ی ئه وه ی دادکاری مامه له کردن به سیپرم و هیلکۆکه مان بو روون بوویه وه، که کرین و فرۆشتن و نه نانه ت به خشیی سیپرم و هیلکۆکه ش کاریکی یاساگرای شه ر و یاسایه، وه گرته به سه ته که دانامه زری، جگه له سپاردن ئه گهر مه به سه ت لپی به کاره ی نه وه بیت، به لام جاری وا هه یه سپاردنه که له دوا ی مردنی خاوه نه که ی به کارده هینریت که ئه مه ش شوینه واره ی یاسایی له ده که ویتته وه و گرفت درووست ده کات، بۆیه ئه گهر هاتوو که سیک سیپرم و هیلکۆکه کانی خوی فرۆشتن یان کردی به دیاری، و ئه م سپرمانه له پیتاندنی هیلکۆکه و خسته نه وه ی منال به کاره ی نران، ئایا ئه وکاته شوینه واره شارستانییه کانی ئه م تاوانه چۆن ده بن؟ ئایا نه سه بی مناله که چۆن دیاری ده کریت؟ و میرانگرتنی چۆن ده بیت؟

بۆیه به پتویستی ده زانی ئه م باسه به سه ر دوو داواکاری دابه ش بکه یین، له داواکاری یه که م باسی نه سه بی مناله که ده که یین، له داواکاری دووهم باسی میراتی مناله که ده که یین:

داواکاری یه که م

نه سه ب

نه سه ب بریتیه له په یوه ندی مرۆف به ره چه له کی باوک و باپیرانییه وه (زحیلی، 9/6751)، یان بریتیه له خسته نه پائی باوکیکی دیاریکراو (الأغا، 1431هـ-2010م-3)، به لام نه سه بی منال هه م بو دایک و هه م بو باوکی جیگیر ده بیت، بۆیه مافی نه سه ب بریتیه له خسته نه پائی له دایکبوونی منال بو دایک و باوکی. به لام پرسیاریک درووست ده بیت ئایا دایابی منال کین؟ ئه وانه ن که بنچینه ی بایه لۆجی مناله که یان بو ده گه رپته وه، واته ره چه له کی بایه لۆجی (biological offspring) که بریتیه له گه راندنه وه ی بنچینه ی درووستبوونی منال بو خاوه نی ئه و سیپرم (bio-logical father) یان هیلکۆکه یه ی (biological mother) که مناله که ی له په ییدا بووه، به پی ئه وه ی جووتبوون رویدا بیت، و به پی ئه وه ی هاوسه رگه ی له نیوان دایابه که ئه نجامدرا بیت، به لکو له دوا ی مامه له کردن به سیپرم و هیلکۆکه کان پیتاندنی ده سه تکرد به کاره ی نراوه، یاخود نه سه بی منال له جگه له هاوسه رگه ی بو دایابی بایه لۆجی ناگه رپته وه؟ به لکو بو سوودمه ند، یاخود بو کرپار ده گه رپته وه؟ له پینا و گه یشتن به دیاریکردنی نه سه بی ئه و مناله ی که له ئه نجامی مامه له کردن به سیپرم و هیلکۆکه به جگه له به یه ک گه یشتنی جنسی راسته وخۆ هاتۆته بوون، سه ره تا باسی نه سه بی منالی له دایکبوو به جگه له به یه ک گه یشتنی جنسی راسته وخۆ ده که یین، پاشان به جیا باسی نه سه بی منالی کوپیکراو ده که یین له به ر جیاوازی و تاییه تمه ندی کوپیکردن:

یه که م: نه سه بی منالی له دایکبوو به جگه له به یه ک گه یشتنی جنسی راسته وخۆ

ئه گهر گرته به ستیک درووستبوو، یان کاریک مۆله تدرابوو ئه وکاته هه رشتیک له ئه نجامی ئه م کاره بکه ویتته وه هه یچ به رپرسیاریه تیه ک بو بکه ر ناگه رپته وه به ست به سه ت به بنه مایه کی فقه ی که ده لیت: (الرضا بالشیء رضا بما یتولد منه) (الزکشی، 1405هـ - 1985م: 176/2 و 177)، بۆیه ئه گهر فرۆشتن و به خشیی سیپرم درووستبویه یاخود درووست بیت (وه ک له به ریتانیا و ئه مریکا) ئه وکاته ئه و که سه ی ده یکریت و بو منال خسته نه وه به کاری ده هینیت، ناتوانیت دواتر نکۆلی له نه سه بی مناله که بکات، هه ربۆیه فقه ی غه ربی هه یچ به رپرسیاریه کی یاسایی باوکانه

ناخاته سهر دایبابی بایه لۆجی منال، واته ئه و که سه ههچ بهرپرسیار نابیت مه گهر به رینکهوتن نه بیت، واته ئه گهر خۆی بهرپرسیار کردبیت یان ئه گهر دواتر باوک یان دایکی بایه لۆجی له گه ل باوک یان دایکی یاسایی هاوسه رگریان کرد، ئه و کاته بهرپرسیاری دایبابی درووست ده بیت. یاسادانه ری بهریتانی سه ره تا مافی ئه وهی دابوو به خشه ر زانیاریه کانی بپارێزیت، به لām ئیستا به خشه ر ناتوانی زانیاریه کانی بشارتته وه، به لکو منال بۆی هه یه که ته مه نی گه یشته 16 سال داواکاری پێشکەش بکات بۆ ئه وهی دایبابی بایه لۆجی خۆی بدۆزیتته وه، (Human Fertilisation and Embryology Act 2008، 31ZA). به لām ئه مه مانای وانیه که ههچ بهرپرسیاریه تیه کی یاسایی ده که ویتته سه رشانی دایبابی بایه لۆجی، به لکو هه ندیک ئاماژه یان به وه کردوو که خاوه نی سپێرم وه کو باوکی مناله که مامه له ی له گه ل ناکریت (Alghrani، 2018، p257) هه رچه نده یاسای تو مارکردنی له دایکبوون و مردن بهریتانی سالی 1954 باوکی بایه لۆجی به باوکی یاسایی مناله که هه ژمارده کات (Hewitt، 2015: P5). به لām هه ندیک پێیان وایه دایبابی بایه لۆجی بهرپرسیاریه تی ئه خلاقیان هه مبه ر به ره چه له کی بایه لۆجی خۆیان ده که ویتته سه رشان، چونکه ده بیت هه موو که سێک ده ره نجای کرده وهی ئازادانه ی خۆی له ئه ستو بگریت. (plato.stanford.edu، gametes-donation-sale)، ههروهک چۆن یاسادانه ری فه ره نسیش بنه مایه کی نوپی هیناوه ته کایه وه سه به ره ت به پیتاندنی ده سترکد ئه ویش ئه وه یه (النسب غیر قابل للمنازعة) واته کاتیک میرد رازیوو خیزانه که ی به سپێرمی بیاوکی بیگانه بپیتنریت، دواتر بۆ نییه بلت نه سه بی ئه م مناله هی من نییه (أمال، 2014-2015: 451).

به لām له فهقی ئیسلامی ئه م جو ره کارانه درووست و رپیدراو نیین، بۆیه تپروانینه کان له م باره یه وه جیاوازترن و ده توانین له دیاریکردنی تپروانیی فهقی ئیسلامی سه به ره ت به نه سه ب، جیاوازی بکه یین له نیوان دوو حالته، ئه وانیش ئایا گرتیه ستی هاوسه رگری له نیوان خاوه نی سپێرم و هیلکو که بوونی هه یه یاخود نا:

1- هه بوونی گرتیه ستی هاوسه رگری شه ری: ئه گهر هاتوو خاوه نی سپێرم و هیلکو که هاوسه رگری شه رعیان ئه نجام دابوو، ئه وا ده بیت جیاوازی له نیوان دوو حالته بکه یین، ئه وانیش ئایا توانای به یه ککه یشتن یاخود به مانایه کی تر توانای جووتبوون بوونی هه یه یاخود نا، چونکه هه ندیک به مه رجی ده گرن که توانای جووتبوون بوونی هه بیت، بۆیه ئه گهر توانای جووتبوون بوونی نه بوو نه سه به که دانامه زری، وهک ده لێن: (مجرد إمكان دخول الماء لا عبرة به فلا تجب به العدة ولا يلحق الولد إن كان كما لو مضى من العقد مدة يمكن فيها إرسال الماء إلى الزوجة واستدخالها له لكن علمنا أنه لم يجتمع بها لكونه عندنا جميع تلك المدة)، (الجمال، 4/442) بۆیه ئه م بۆچوو نه به مه رجی ده گرتی ده بیت توانای جووتبوون، یاخود جووتبوون هه بیت ئه گینا نه سه ب جیگیر نابیت.

به لām هه ندیک تر به مه رجیان نه گرتوو که توانای جووتبوون بوونی هه بیت به لکو ته نها ئه وه یه که میرد خاوه نی سه رجیتی بیت، پشت به ست به فه رموده ی: (الولد للفراش وللعاهر الحجر)، ئه ویش به و مانایه دیت منال بۆ ئه و که سه یه که سه رجیتی بۆ ره واکرا بیت نه ک خوودی کرداری سه رجیتی، چونکه زیناکاریش کرداری سه رجیتی ده کات و نه سه بیشتی بۆ جیگیر نابیت، ههروهک ده لێن: (ذا الفراش من أبيع له الاستفراش فهو الزوج وإن أردته من فعل الاستفراش لم يصح؛ لأن الزاني يفعل ذلك ولا يثبت له نسب) (القدوري، 1427 هـ - 2006 م: 10/5272)، بۆیه ئه گهر ماوه شیان له نیوان بیت، به لām بۆ نمونه پیاوه که سپێرمه کانی له بانکیکی سپێرم له ئه مریکا سپاردوو، پاشان دیتته وه کوردستان و به بریکاری له گه ل ئافره تیک له ئه مریکا هاوسه رگری ده کات، ئه وا درووسته به مؤله تی پیاوه که ئافره ته که ئه م سپێرمانه بۆ پیتاندنی ده سترکد (صناعی) به کاربه ییت و نه سه به که شی جیگیر ده بیت، چونکه ژنه که له فیراشی پیاوه که دایه و گرتیه ستی هاوسه رگریان ئه نجام داوه ههروهک ده لیت: (لو تزوجها و بينهما مسافه لا يصل إليها في مدة الحمل يثبت النسب) (القدوري، 1427 هـ - 2006 م: 10/5270).

یاسادانه ری عیراق و هه ری کوردستان له سه ر بۆچوونی یه که من (توانای جووتبوون)، چونکه له ماده ی 51 له یاسای باری که سی سالی 1959 ز هاتوو (نه سه بی منالی هه موو ئافره تیک به دوو مه رج بۆ میزده که ی ده گرتته وه: 1- که مترین ماوه ی سکپری به سه ر گرتیه ستی هاوسه رگریه که دا تپه رپیت. 2- به یه ککه یشتنی نیوان ژن و میزده که ممکن بیت)، بۆیه پشت به ست به خالی دووه می ماده ی 51 رینگا ندریت به پیتاندنی ده سترکد (صناعی)، ئه گه رییت و به یه ککه یشتنی نیوان ژن و میزده که ممکن نه بیت، وهک ئه وه ی یه کیان له ئه مریکا و

ئەوئى ترىان لە كوردستان بىت، بۆيە لەم حالەتە ئەگەر پىتاندىنكر، لە ياساى بارى كەسى عىراق و ھەريىمى كوردستان، نەسەبى منالە كە بۆ باوكى بايەلۇجى منالە كە جىگىر نابىت.

بەلام لە پىناو بەرژەوندى منالە كە واباشترە ئەم دەقە ھەمواربكرىت، يان رىزپەرىك سەبارەت بە منالى بلوورى بكرىت، و پشت بەو بۆچوونە بىستىن كە دەلەيت منال بۆ خاوەنى سەرجىيىكردە، مەبەستىش لەمە ئەو كەسەيە كە كىردارى سەرجىيىكردى بۆ رەواكراوئە نەك خوودى سەرجىيىكردە، ھەروەك چۆن دكتور مصطفى زەلمى بە قىياسكردە سەر دخول بالشبھە و پاراستنى پاشەرۆژى منالە كە دەلەيت نەسەب بۆ منالە كە جىگىر دەبىت ھەچەند دواى مردنى مېرد پىتاندى دەستكرد ئەنجام درابىت، (چونكە ئەگەر پرۆسە كە رىيىدراوئىش نەبىت، كارىگەرى ناكاتە سەر جىگىر بوونى نەسەبى منالە كە) (الزلى، 22/186) چونكە دەكرىت بە ياسا رىگىرى لە ئەنجامدانى ھەھا كارىك بىكەين، بەلام بىبەشكردى منال لە جىگىر بوونى نەسەب جۆرىكە لە سزادانى منالە كە.

ھەروەھا ئەگەر ژنى يە كەم مندالدى تەواو نەبوو، ھىلكۆكە كانى لە گەل سىپىرى پياوھەى پىتىنران و خرانە مندالدى ژنى دووھى، ھەچەند پرۆسە كە درووست نىبە (زلى، 22/188) (السالوسى، 2002: 797) بەلام نەسەبى منالە كە بۆ خاوەنى سىپىرە كە جىگىر دەبىت، تەنانەت ھىلكۆكەى پىتىنراو بە سىپىر و ھىلكۆكەى ژن و مېردىك، كە خرابىتە رەحمى ئافرەتتىكى بىانى، لەسەر بۆچوونى دكتور مصطفى زلى نەسەبە كەى بۆ دايبابى بايەلۇجى جىگىر دەبىت (الزلى، 22/189)، بەلام ھەندىكى تر پىيان وايە خواى پەرورەدگار نەسەبى منالى لە داىكەوھە بە سىپىرى بەستۆتەوھ، وەك دەفەرموى: (حَمَلْتُهُ أُمُّهُ كَرْهًا) (الاحقاف: 15) لەسەر ئەو بىنەمايەيە ھەندىك پىيان وايە نەسەبى منال بۆ داىكى بايەلۇجى ناگەرپتەوھ، بەلكو بۆ ئەو ئافرەتە دەگەرپتەوھە كە ھەلىگرتوھ. (أمال، 2014-2015: 418) بەشىك لە فقھى غەربىش پىي وايە نەسەبى منال لەلەيەنى داىكىيەوھە بۆ ئەو ئافرەتە دەگەرپتەوھە كە منالە كە لى لەداىك بووھ نەوھك داىكى بايەلۇجى بۆيە دەلەين: (the mother who gave birth to a child).

سەبارەت بە ياساى بارى كەسى عىراقى ھەندىك پىيان وايە جىگىر كىردى نەسەبى منال بۆ داىكى بايەلۇجى بە تەواوى پىچەوانەيە لە گەل دەقە كانى ياساى بارى كەسى عىراقى و بەلكو نەسەبى منال بۆ داىكى بەدىل جىگىر دەبىت (خالد، 2012: 210 و 214). لە فقھى ياساى بۆچوونى سىبەمىشمان ھەيە، ئەوئىش ئەوھە ئەگەر كىشەيەك خرايە بەردەم دادوھ لەسەر نەسەبى ئەو منالەى كە داىكى جىگەرەوھ لە سكى خۆى ھەلىگرتوھ، ئەوكاتە دادوھ سەر دەكات كامە ئافرەت بۆ بەرژەوندى منالە كە باشتروو نەسەبى منال دەخەينە پالەوھ. (على سنوسى، القانون وبيع الامشاج البشرى، www.oudnad.net).

ئەگەرھاتوو سىپىر يان ھىلكۆكەى ژن و مېرد دواى مردنى يە كىكىان بۆ منالەستەوھ بە كارھات، ھەندىك پىيان وايە نەسەبى ئەم مندالە بۆ مردووھە كە ناگەرپتەوھ، جا ئەمە چ لە عىدەدا بىت يان دواى بەسەرچوونى بىت ھەندىكى تر نەسەب بۆ مردووھە كە جىگىر دەكەن (الصفدى، 1428ھ/2007م: 82) بەلام پتوھ لە دىارىكردى نەسەبى منالە كە لەم حالەتە برىتییە لە بوونى گرتبەستى ھاوسەرگىرى، و گرتبەستى ھاوسەرگىرى بە مردنى يە كىك لە ھاوسەرەكان كۆتايى دىت، بۆيە حوكمى دىارىكردى نەسەبى منالە كە ھەمان حوكمى ئەو حالەتەيە كە گرتبەستى ھاوسەرگىرى لە نىوان خاوەنى سىپىر و ھىلكۆكە بوونى نەبىت، ھەريۆيە ھەندىك پىيان وايە ھەچەندە گرتبەستە كە كۆتايى ھاتووھ، بەلام نەسەب ھەرجىگىر دەكرىت (الطباطبائى، 1434ھ-2013م: 36).

۲- ئەگەر گرتبەستى ھاوسەرگىرى لە نىوان خاوەنى سىپىر و ھىلكۆكە نەبوو: ئەوكاتە جىاوازى دەكەين لە نىوان ئەوھى خاوەنى سىپىر و ھىلكۆكە كان دىارىن، يان نادىارىن.

حالەتى يە كەم: ئەگەر خاوەنى سىپىر و ھىلكۆكە دىارىبوون، واتە زانىارىە كانىان ئاشكرا كرابوون ئەوكاتە نەسەبى منالە كە بە قىياسكردە سەر زىنا بۆ داىكە كە جىگىر دەبىت، نەك وەك ھەندىك ووتويانە منالە كە منالى زىنايە (خالد، 2012: 202)، سەبارەت بە باوكى بايەلۇجى منالە كەش دوو بۆچوون لە فقھى ئىسلامى بوونى ھەيە:

(بۆچوونى يە كەمىان بۆچوونى جەمھورە، پشت بەست بەفەرموودەى (وللعاھر الحجر) لەسەر ئەوھن لە تاوانى زىنا باوك نەسەبى منالە كەى بۆ ناگەرپتەوھ (ابن قدامە، 1968: 6/345) بۆيە ھىچ مافىك بۆ منالە كە و لەسەر منالە كە بەرامبەر باوكى بايەلۇجى درووست نابىت، ھەر چەندە

به دننايش بزاین نهو زیناکاره، باوکی بایه لوجی مناله که یه (القرطبي، 1408 هـ - 1988 م: 6/406)، له سهر نهو بنه مایه شه که DNA به لنگه یه که له 99.99% نه نجامه که یه راسته بو سه لماندنی نه سه ب که چی به به لنگه یه دانانین، چونکه نهوان وه های ده بینن که نه م فهرمووده یه ریگری ده کات له جیگری کردنی نه سه بی منالی زینا بو زیناکار له وان هس دکتور مصطفی ابراهیم زلمی نمونه ده هیئیت هه که نه گهر سیپرمی پیاوکی بیانی بو خیزانی که سیتی نه زوک دانرا، نه وکاته نه سه ب نه بو خاوه نی سیپرم و نه بو کابرای نه زوک جیگری نابیت، به لام نه سه ب بو خاوه نی هیلکوکه که جیگری ده بیت (الزلمی، ج 22، ص 187).

ب) بوچوونی دووهمیان ده لیت نه گهر بزاین نهو که سه به راستی باوکی مناله که یه نه وکاته نه سه به که یه جیگری ده بیت، چونکه کاتیک نه سه ب بو نافرته یه زیناکار جیگری ده بیت و بو پیاوی زیناکار جیگری نابیت، نه مته نهها له بهر نهو یه دنناین له وه یه نه مته دایکیه تی به لام ده کریت نهو نافرته له گهل چننیدن پیاو زینای کردبیت، که وای به دننایی نازانین نهو مناله له کییه، به لام داودی له سهر نهو بوچوونه یه (ان ولد الزنا یلحق نسبه بالزانی ان علم انه منه) (اللخمي، 1432 هـ - 2011 م: 9/4081) بویه پشت به ست به م بوچوونه، مادام نیمه دنناین که نهو سیپرم و هیلکوکه یه هی کییه که هیچ زیناشیان نه نجام نه داوه، نه سه به که یه بو دایابه بایه لوجیه که یه جیگری ده بیت. که واته ته نانه ت لهو حاله تانه ش که زانیا ریبه کانی به خشهر و فروشیاری سیپرم و هیلکوکه دیارنه بن، ده کریت به (بصمة وراثی) نه سه ب جیگری بکه ین به ووتته یه (ان علم انه منه)، و ههروه ک چون کورپه ندی هزری ئیسلامی فه توای له م باره یه وه داوه که له کاتی بوونی گومان له منالی بلوری ده کریت DNA بو سه لماندنی نه سه ب به کار به یئیریت.

بوچوونی دووهم بهرزه وه ندی به دی ده هیئیت و زیاتر له گهل مه به ستی پاراستی نه سه ب یه ک ده گریته وه، به پشت به ستن به م خالنه ی خواره وه:

۱- به شیک له زانایان کاتیک نه سه بی منالی زینایان نه خستوته پال زیناکار ته نهها له بهر نهو هیان بووه که دننیا نه بوونه له وه یه نه م مناله ره چه له کی بایه لوجی بو زیناکار ده گریته وه یا خود بو که سیتی تر.

۲- نهو مناله یه که له دایک ده بیت، له زینا له دایک نه بووه، و مناله که ش هیچ تاوانیکی نییه، تاوه کو له مافی نه سه ب بیبه شی بکه ین، چونکه نه م بیبه شکردنه جوریکه له له نه ستوگرتنی به شیک له سزای فروشیار و به خشهری سیپرمه که یان وه رگره که یه، نه م ش دزه له گهل ثایه تی (الآن تَزُرُ وَازِرَةٌ وَّرَ اُخْرَى) (النجم: 38).

۳- قیاسکردنی به کارهینانی سیپرم و هیلکوکه له سهر تاوانی زینا دوو شتی له یه کتری جیاوازن، و فقهایه کانی پیشو کاتیک باسی به کارهینانی سیپرمی بیانان کردوو له لایه ن نافرته ییکی بیانی به مه به ستی منالخته وه، نه هاتون قیاسی کرده وه یه نافرته که بکه نه سه ر زینا، به لکو نه سه بی مناله که یان جیگری کردوو ههروه ک ده لیت: (اِذَا عَلَا عَلَى رُوجَتِهِ فَأَخَذَتْهُ اُجْنَبِيَّةٌ عَالِمَةٌ بِاَنَّهٗ مِئى اُجْنَبِيَّةٌ وَاَسْتَدَخَلَتْهُ فَهَوَ مِئى مُحْتَرَمٌ تَجِبُ بِهٖ الْعِدَّةُ وَالْوَلْدُ مِنْهُ حُرٌّ نَسِيْبٌ) (الجمال، : 4/442)، به لکو ته نهها جیاوازیان کردوو له نیوان نه وه یه سیپرمه که محترم یان غیر محترم بیت.

۴- خوی پهروردگار ده فه رمویت: (ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ) (الاحزاب، ۵)، بویه مادام باوانیان دیاره چی ریگره له وه یه فه رمانی خوا جیبه چی بکه ین.

۵- اختیار أهون الشرین أو اعلی المصلحتین: نیمه سی بژارده مان له پیشه، یان نهو مناله بی باوک به یلینه وه وه ک چون دهره هق به منالی زینا پهیره وکراوه، یا خود نه سه به که یه بو نهو که سه بگه ریئینه وه که رازی بووه سیپرمی بیانی بو خیزانه که یه به کار به یئیریت، که نه م ش ده بیته ته به نی و دروست نییه، یان نه سه به که یه بو باوک و دایکی بایه لوجی بگه ریئینه وه، به م ش پابه ندیان ده که ین به له نه ستوگرتنی نه رکی باوکابه تی و دابینکردنی بژیوی مناله که، بویه ده بیت سهیر بکه ین کامه کار بهرزه وه ندی زیاتر به دی ده هیئیت، یان کامه یان که متر زهرری لی چاوه پروان ده کریت نهو هیان هه لئیرین، و بیگومان هه لئیرده ی سیپرم نیکتره له به دیهینانی بهرزه وه ندی، ههروه ک چون ده شبیته هوکاریک (الذریعة) بو نه هیشتن و زالبوون به سه ر مامه له کردن به سیپرم و هیلکوکه به هه موو شیوازه کانی، چونکه نهو که سه ی ده ست بو فروشتن یان به خشین ده بات دوور نییه سبه یی نه رکی بژیوی ده یان منالی بکه ویتته نه ستو بویه ناماده نابیت نه م کاره بکات، به پیچه وانه وه، نه گهر نه سه ب جیگری

نه کهین، ئەمه رینگا خوۆشکردنه بو تیکه لاکوردنی نهسهب و بههدهردانی مافی منال و سهرگهردانکردنیهتی.

6- فقهای ئیسلام تهنها باسی ئهوهیان کردوو که ئه گهر ئافره تیک له ئه نجامی زینا منالی بوو ئایا نهسهبه که ی بو کچی ده گهر پتهوه، به لام جاری وا هیه هیلکۆکه که کردراوه یان به بهخشین وهگرپراوه، به لام خاوه نه که ی دیار نییه، واته زانیاریه کانی خووی پاراستوون، له م حالته ته باوکی دیاره و دایکی دیار نییه، بویه لیره دا مناله که نهسهبه که ی بو دایکی جیگره وه ناگه رپینه وه، و بو خاوه نی سپر مه که ش ناگه رپته وه که واته ده بیته منالیکه نهسهب نادیار و له گه وره ترین مافی بیبهش ده بیته که نهسهبه، به م کارهش هیچ که سیک بهرپرسیاریه تی دایبابی بهرامبه ر به م مناله نا که وپته سه رشان، بویه ئایا له کاتیک نهسهبی مناله که ده زانین و به دلنیایی دیاره، نزیکتر نییه له مه بهستی پاراستنی نهسهب و نهسل، که ئه م مناله نهسهبه که ی بو دایبابی بایه لوچی جیگر بیته و به ناچاری وایان لی بکهین ئه رکی چاودیریکردن و بژیوی مناله که له ئه ستۆ بگرن، یان ئه وه ته یه منالیکه بیتاوان به ته واوی دوو چاری رووخان و له ناوچوون بکهینه وه، سه رگهردان و بی نهسهب و بی چاودیر بیهیلینه وه، که دوور نییه ئەمه ببیته هوی ئه وه ی سبهینی خوشک و دایک و پووری خووی ماره بکات، چونکه ئەم مناله نهسهبه که یمان کرده نهسهب نادیار. بویه هه ر ئەم جیگر نه کردنه یه ده بیته هوی تیکه لاکوردنی نهسهب و پهراویزخستی مه بهستی پاراستنی نهسهب.

7- وه رگرتن و کرینی سپرم و به کارهینانی ده بیته ته به نی: ئه گهر که سیک دهیزانی باوکی کتیبه، واته خاوه نی سپر مه که ئه وه ئه وکه سه ی کرپویه تی وه کو ئه وه وایه منالیکه ته به نی کردی، بویه بو مناله که درووست نییه نهسهبه که ی بداته پال کریار، به نکو فرۆشیاره که باوکی خوینی، بویه له م فرموده یه ده توانین ئه وه هه لبه ینجین که درووست نییه، نهسهبی مناله که بدینه پال کریار به نکو مادام خاوه نه که ی دیاره ده بیته باوکی و نهسهبی بو ئه وه ده گه رپته وه. ههروهک چون به شیک له زاناکان ئاماژه یان به وه کردوو که له زینا ئه گهر خاوه نی سپر مه که دیار بوو کتیبه نهسهبه که ی له باوکی جیگر ده بیته، و پیغه مبه ر دروودی خوی له سه ریته ده فه رمویت: (كَفَرَ بِاللّٰهِ مَنْ تَبَرَّأَ مِنْ نَسَبٍ وَاِنْ دَقَّ، وَكَفَرَ بِاللّٰهِ مَنْ اَدَّعَىٰ عَلٰی نَسَبٍ لَا يُعْرَفُ).

دووهمیان: دیار نه بوونی باوک یا خود دایکی بایه لوچی: زورجار به خشه ر یان فرۆشیار زانیاریه کانی خووی ده پاریزیت و نایه ویت ئاشکرابکرین، تاوه کو له داهاتوو کیشه ی بو درووست نه بیته و ئه رکی یاسایی بهرامبه ر به م مناله نه که وپته ئه ستۆ، بویه له م حالته دا ئه گهر سپرم یان هیلکۆکه کان به کارهینان بو منالخنه وه، ئه وکاته ئەم مناله ده بیته نهسهب نادیار (مجهول النسب) که پیناسه کراوه به (الذي لا يدري له أب في سقط رأسه) (ابن العابدین، 1412هـ - 1992م: 6/127)، بویه ئه گهر ئافره تیک سپر می که سیک نادیار به کارهینا، وه کو ئه وه ی له بانکه کانی سپرم وه ری بگریته، یان بیکریت، یان به هه ر شیوازیکی تر به دهستی بکه ویت، وه کو ئه وه ی سیسته می بانکی سپرم سیسته می گشتی بی، و زانیاریه کانی به خشه ر یان فرۆشیار پاریزاوبوون و ئاشکرا نه ده کران، ئه وکاته ئەم مناله به نهسهب نادیار هه ژمار ده کریت، به هه مان شیوهش سه بارهت به وه ی ئه گهر خاوه نی هیلکۆکه که دیار نه بیته و خاوه نی سپر مه که دیار بیته، به هه مان شیوه نهسهبه که ی له پیاوه که جیگر ده بیته له سه ر بوچوونی داودی و سه بارهت به دایکه که شی نهسهبه که ی به نادیار هه ژمار ده کریت.

له م حالته دا ده کریت پشت به DNA بههستین بو سه لماندنی نهسهب، بویه ئه گهر توانیمان خاوه نی سپرم و هیلکۆکه که دیاری بکهین هه مان حوکمی پینشووتر ده ی گرتته وه، چونکه مجمعی فقهی ئیسلامی رینگا ده دات له بو که یسه کانی نهسهب نادیار و گومان له منالی بلوری پشت به DNA بههستین له سه لماندنی نهسهب (الطيار و ئه وانی تر، 2011: 12/32)، ههروهک چون هه ندیک له توێژه ران ته رجیحی به کارهینانی DNA یان کردوو (حمد، 2017: 31).

به لام سه بارهت به یاساکانی رۆژئاوا، زۆریک له ولاتان رینگری ده کهن له وه ی زانیاریه کانی به خشه ر و فرۆشیار بهشاردینه وه، وه ک له به ریتانیا له دوای ئه وه ی مناله که ته مه نی له 15 سالی تپهیری بانکی سپرم و هیلکۆکه، ته به نیکه ری مناله که ئاگادار ده کاته وه، که راستی نهسهبی مناله که ئاشکرا بکات، ئه گینا دوای 18 سال مناله که بوی هه یه خووی داوای زانیاریه کان بکات و راستیه که بزانیته، چونکه هه موو که سیک مافی ئه وه ی هه یه دایبابی خووی بناسیت، پشت به ست به برگه ی (1) له ماده ی (7) ی ریککه و تننامه ی جیهانی مافه کانی منال که ده لیت منال: (... به پی توانا مافی ناسینی دایک و باوک و چاودیریکردنی له لایه ن ئه وانه وه هه یه).

دووهم: نهسهبی منالی کو بیگراو

کیشی هره گوره له کوپیکردنی مرؤف دروست ده بئیت، چونکه ئەو کەسە لە سپێرم و هیلکۆکە دروست نەبوو بە لکو خانەییەکی کەسێک لە نیو هیلکۆکەیی ئافرەتێک کە لە هەموو سیفەتێکی بۆماوەیی بە تالکراوەتەو جیگیردە کریت، بۆیە دە کریت خانە لە ئافرەتێک وەر بگرین، یاخود لە پیاویک وەر بگرین، ئەو کاتە ناکریت بڵین کوپیکراو، کورێ ئەو کەسە یە کە خانە کەیی لێوەرگیراوه، بە لکو ئەمە پێک وەکو ئەو کەسە یە کە خانە کەیی لێوەرگیراوه، بۆیە هەندیک ووتووینە ناتوانین نە بە کور نە بە کچ هەژماری بکەین، تەنانەت ناتوانین وەکو منائی فریدراویش هەژماری بکەین، چونکه منائی فریدراو لە بنچینەدا دایابیکی بایەلۆجی هەیه، بە لام کوپیکراو، لە بنچینەدا دایابی نییه، بۆیە ناتوانین نەسەبە کەیی دیاری بکەین.

هەر چۆنیک هەبئیت، مندائیکی بیتاوان دیتە دوونیا، بۆیە پئویستە لەسەر ئیمە مافی ئەو منالە نەفەوتینین، چونکه راستە ئیمە ئەم کارە یاساغ دەکەین و سزای توندی بۆ دادەنێین بە لام ئەگەر هەر هاتە کایەوه، ئەو کاتە یان دەبئیت وەکو منائی نەسەب نادیار مامە ئەهە لە گەل بکەین، یاخود دەبئیت نەسەبە کەیی بخەینە پال خاوەنی خانە و هیلکۆکە، بە لام لەو حالەتەیی کە خاوەنی خانەیی کوپیکراو ئافرەت بیت و خاوەنی هیلکۆکە و هەنگرە کەشی ئافرەتێکی تر بیت ئەو کاتە دەبئیت نەسەب منالە کە بخەینە پال دوو ئافرەت، تەنانەت جاری وا دەبئیت سێ لایەن هەن و هەرسێکیان دە کریت ئافرەت بن، یە کە میان خاوەنی خانە کەیه، دوو میان خاوەنی هیلکۆکە کەیه، سێ میان خاوەنی مندالانە کەیه، بۆیە منائی کوپیکراو، لەبەر ئەوهی شێوازی دروستبوونە کەیی جیاوازه لە شێوازی سروشتی زۆربوون، بۆیە ناکریت لە دیاریکردنی نەسەب پشت بەو سیستەمە بێستین کە سروشتییه، بە لکو پئویست دەکات جیاوازر سەیری بکریت، چونکه نەسەب منال بۆ دایک و باوکی دیاری دە کریت، بە لام لە بنچینەدا دە کریت بە کوپیکردن مرؤف باوکی نەبئیت وەک (پنغەمبەر عیسا) سەلامی خاوەنی نەسەب بیت، بۆیە مادام خاوی پەرودگار 9 جار لە قورئان فەرموویەتی (عیسی ابن مریم) هیچ پێگریەک نییه ئیمەش ئەم منالەیی تەنھا لە خانەیی ئافرەتێک وەرگیراوه و خراوەتەوه نیو منالانی ئافرەتە کە بە کور یان کچی ئافرەتە کە ناوی بنین، بە لام گرفت ئەو کاتە دروست دەبئیت کە خاوەنی خانە و هیلکۆکەیی بە تالکراو و هەنگرە کەیی جیاوازین. بۆیە لەم حالەتەش هیچ اعتبارێک بۆ دایکی جیگیردە دانانریت بە لکو نەسەب دەخەینە پال خاوەنی خانە و هیلکۆکە ئەگەر خانە کە هی نێرێک بیت، بە لام ئەگەر خانە و هیلکۆکە هی دوو ئافرەتی جیاواز بوون ئەو کاتە تەنھا اعتبار بۆ خاوەنی خانە کە دە کریت و منالە کە منالی ئافرەتە کەیه، چونکه هەموو کەسێک دەبئیت دەرئەنجامی کار و هەنئسوکەوتی ئازادانەیی خۆی لەئەستۆ بگریت، بۆیە بە گشتی خاوەنی سپێرم و هیلکۆکە ئەگەر مۆلەتبان دابئیت نەسەب جیگیر دەبئیت و سەرجهمی مافەکانی تریش جیگیر دەبن.

بە لام ئەو بۆچوونەیی کە پێی وایە نەسەب مرؤفی کوپیکراو بۆ باوکی ئەو کەسە دە گەرتەوه کە خانە کەیی لێ وەرگیراوه نەک بۆ خۆدی خانە لێوەرگیراوه، بە تەواوی رەد دەکەینەوه چونکه مرؤف دەتوانی بە خانە و سپێرم و هیلکۆکەکانی وەچە بۆخۆی بخاتەوه بە لام ناتوانی وەچە بۆ ئەوانی تر بخاتەوه. بە لام هەندیک پێیان وایە بە قیاسکردنە سەر تاوانی زینا، نەسەب تەنھا بۆ خاوەنی هیلکۆکە کە جیگیر دەبئیت (خالد، 2012: 210 و 214)، بە لام لە راستیدا تاوانی زینا و کوپیکردنی مرؤف بە تەواوی لە یە کترێ جیاوازان.

داواکاری دووهم

میرات

بە شێوهی کێ گشتی میرات شوئینەواری شوئینەواری، واتە هەرکاتیک نەسەب جیگیرکرا، میراتیش جیگیردەبئیت، بۆیە ئەگەر منالیک نەسەبە کەیی خرایە پال دایابە کەیی ئەوا هەم دایاب میرات لە منالە کە دە گرن و هەم منالە کەش لە دایابە کە دە گرت، هەنئبەتە ئەمە وەکو بنەمای گشتییه، بە لام جاری وا دەبئیت دە کریت نەسەب جیگیربئیت و میرات جیگیر نەبئیت، بۆ نمونە بۆچونیک پێی وایە دە کریت سپێرمی سپاردە کراوی بانک، لە دواي مردنی هاوسەر بە کاربەئیزیت بەمەرچیک لە ماوهی عیددەدائیت، یان لەسەر ووتەیی ئەوانەیی بە رەهایی رینگەیان پێیداوه، بە لام لەم حالەتە میرات بۆ منالە کە جیگیر نابئیت هەرچەند نەسەبیش جیگیر ببئیت، چونکه یە کێک لە مەرجه کانی میرات بریتیه لەوهی میراتگر لە کاتی مردنی میراتلێگیراوه زیندوو بیت (الزلی، 16). بە لام بە گوێرەیی ماددە 2/ج/86 لە یاسای باری کەسی عێراقی یە کێک لە مەرجه کانی میرات بریتیه لەوهی میراتگر زیندوو بیت لە دواي مردنی میراتلێگیراوه (تحقق حیاة الوارث بعد موت المورث)، بۆیە دە کریت زیندوو بوونی میراتگر زۆر دواي مردنی میراتلێگیراوه رووبدات، وەکو ئەوهی دواي مردنی میراتلێگیراوه سپێرم و هیلکۆکەکان دەبیتێرن.

بۆچونىك له فقهى ئىسلامى پىي وايه لهه حالته نه سه ب جىگىر ده بىت به لام مىرات جىگىر نابىت (الطباطبائى، 1434هـ-2013م: 36)، كه واته ده توانىن پىتاندى منال يان به كاره پىنانى هىلكو كه پىتتىراو دواى مردنى خاوهنى سپىرم يان هىلكو كه به رىگىك له رىگره كانى مىرات هه ژمارىكه ين، چونكه به كىك له مهرجه كانى مىرات نه وه به مىراتگر له كاتى مردنى مىراتلىگىراو زىندوو بىت، هه ر بويه شه كو ربه لهى ناوسك مىرات ده گرىت، چونكه ژيانى كو ربه كه پىش مردنى مىراتلىگىراو ده كه وىت، به لام نهو سپىرم و هىلكو كه بهى كه دواى مردنى خاوه نه كه يان ده پىتتىراو، نه مانه له كاتى مردنه كه زىندوو نىن بويه مىرات ناگرن، به لام ياسا تنها نه وه به مهرج گرتوو كه مىراتگر له دواى مردنى مىراتلىگىراو زىندوو بىت نه ك له كاتى مردنى، چونكه نه گهر له كاتى مردن زىندوو بوونى مىراتگر به مهرج بگىردىت نه و كاته مىرات بو هىلكو كه پىتتىراو پىش جىگىر ده كرىت له سه ر نه و بنبه مابه شه هه ندىك پىيان وايه ده كرىت وه سىه ت بو هىلكه پىتتىراو به ستىراو بگىرت، نه گهر مناله كه هاته بوون، وه سىه ته كه دده مه زرى، به لام نه گهر نه هاته بوون، نه و كاته مائى وه سىه تكراو به سه ر مىراتگره كان دابه شه كرىت (سلام الفتلاوى، 2017: 243)، به لام نه گهر دواى مردنى مىراتلىگىراو پىتانده كه كرا نه و كاته مىراتگرتن جىگىر ناكرىت مه گهر له نه نجامى جووتبوونى راسته وخوى نىوان ژن و مىرد نه سپىرم له منالدى نافرته كه مابىته وه، بويه به پىوىستى ده زانين ده سته واژهى (بعد موت المورث) له ماددهى 86/ج/2 له ياساى بارى كه سى بگوردرىت بو (حىن موت المورث حقىقه او حكما).

هه ندىجار سپىرم و هىلكو كه له وان به به زورى و بى تاگادارى و ره زامه ندى خاوه نه كه يان بىردىن و بو منالخشتنه وه به كاربه پىن به مه به ست يان به هه له، بويه لهه حالته تانه نه سه ب جىگىر ده بىت به لام ناكرىت مىرات جىگىر بكه ين، وه كو نه وه سىپىرم كه سىكى ده وله مهن بدزى و بو منالخشتنه وه به كارى به نىن پاشان له وان به به شه مىراتى نه ماله ملياران دولار بكات، بويه له هه موو نهو حالته تانهى كه ره زامه ندى بوونى نه بىت واته جگه له به خشىن و كرىن و فرۆشتن به هه رجورنىكى تر نهو سپىرم و هىلكو كه به بى تاگادارى و ره زامه ندى خاوه نه كه به كاربه پىنان مىراتگرتن جىگىر نابىت تنها مه گهر به ره زامه ندى مىراتلىگىراو نه بىت، يان به ره زامه ندى مىراتگره كان له دواى مردنى مىراتلىگىراو.

باسى دووه م

شونىنه وارى سزايى

به كىك له پابه كانى تاوان له ياسا و فقهى ئىسلامى برىتبه له وهى ده قى ياسايى يا خود شه رى بوونى هه بىت (عوده، 2005: 99)، واته بنبه مابه كمان هه به هىچ تاوان و سزابه ك بوونى نىبه تنها به ده ق نه بىت، نه مه ش پشت به سته به چندين ئايه ت له قورئانى پىروژ له وان هه (وما كُنَّا مَعَذَّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا) (الاسراء، 15)، كه وايه مادام هىچ ده قى كمان نه بى له سه ر نهو كار و مامه لانهى كه له سه ر سپىرم و هىلكو كه نه نجام ده درىن ده چنه چوارچىوهى تاوانه كانى ته مپىكردن (جرائم التعزيريه) و تاوانى نوين، بويه ده سه لات بوى هه به سزايى گونجاويان بو ديارى بكات پشت به ست به به رژه وه ندى گشتى (عوده، 2005: 131)، كه واى به تاوان هه ژماركردى نه م كارانه كارىكى كو ك و به كانگىره له گهل بنبه ماماكى فقهى ئىسلامى.

ياسادانه رى هه رىمى كوردستان و عىراق هه رجه نده (سپاردن و وىنه كانىان) پىتاندى ده ستردىان ياساغ نه كرىت، به لام به گوپرهى ده قه كانى ياساى بارى كه سى نه سه بى منالى بلوورى جىگىر نابىت نه گهر به به كگه بىشتى نىوان هاوسه ره كان له تاوانا نه بىت، به لام هىچ سزايه ك بو نه م كاره ديارى نه كراوه، و سه باره ت به هه رجوره وىنه و شىوازىكى ترى مامه له كردن به سپىرم و هىلكو كه مرؤف كه بىته هوى تىكه لاوكردى نه سه ب به گوپرهى مادده كانى (5/سىه م و 16) له ياساى نه شته رگه رى چاندى نه ندامه كانى مرؤف و بازگانى كردن پىكردى عىراقى ژماره (11) ى سالى 2016 به تايبه ت گواستنه وهى نه ندامه كانى زاووزى و به شه كانى مادام بنبه هوى تىكه لاوكردى نه سه ب به تاوان هه ژمارده كرىن، بكه ر به بندكردىك سزاده درىت كه له 7 سال كه مترنه بىت و به پىناردنىك كه له 5 مليون كه مترنه بىت و له 10 مليون زياتر نه بىت.

به لام ياسادانه رى هه رىمى كوردستان له ماددهى 3/دووه م له ياساى به خشىن و چاندى نه ندامه كانى له شى مرؤف ده ئىت: (چاندى رژىنه كانى زاووزى و به شه كانى و شاننه كانى و خانه كانى قه ده غه ده كرىت) بويه هه ركه سىك نه شته رگه ريه رى گواستنه وه چاندى به پىنچه وانهى نه م برگه به نه نجام بدات به گوپرهى ماددهى (17/يه كه م) به زىندانىه ك سزاده درىت كه له (7) سال زياتر نه بىت و پىناردنىك كه له (10) مليون كه متر نه بىت و له (20) مليون زياتر نه بىت، به مه ش ياسادانه رى هه رىم به رزرتىن ئاستى سزايى زىندانى كردنى ديارى كرده وه به (7) سال به پىنچه وانهى

یاسادانه‌ری عیراقی که (7) سالی کردۆته که‌ترین ئاستی سزا، به‌لام له به‌رامبه‌ردا یاسادانه‌ری هه‌ریمی کوردستان بری پێژاردنی به‌رزکردۆته‌وه. یاسادانه‌ری هه‌ریمی کوردستان خودی گواستنه‌وه‌ی ئەندام و خانه و شانەکانی زاوژی یاساغ کردوو، به‌لام یاسادانه‌ری عیراقی هه‌رچه‌شانه کارێک ببیته‌وه‌ی تیکه‌لاوکردنی نه‌سه‌ب یاساغی کردوو، بۆیه له ئەنجامدا هه‌ردووکیان یه‌ک شتیان مه‌به‌سته‌ ئه‌ویش ریگرتنه له تیکه‌لاوبوونی نه‌سه‌ب، بۆیه توێژینه‌وه‌که‌مان به‌و ئەنجامه‌ ده‌گات که هه‌رچه‌شانه کارێک ببیته‌وه‌ی تیکه‌لاوبوونی نه‌سه‌ب، ده‌بیته‌وه‌ی هاتنه‌دی تاوانی تیکه‌لاوکردنی نه‌سه‌ب و نه‌شته‌رگه‌ریکار و نه‌شته‌رگه‌ری بۆکراو شایسته‌ی سزای دیاریکراو ده‌کاته‌وه، بۆیه به‌کرێگرتنی مندالدا و گواستنه‌وه‌ی ئەندامه‌کانی زاوژی و کرین و فرۆشتنی سپێرم و هیلکۆکه‌ هه‌موویان ده‌چنه‌ ژێر ئەم تاوانه‌.

ده‌رئه‌نجام

1- سپێرم و هیلکۆکه‌ی مروّف به‌ جیا یان به‌ پیتێراوی ده‌کرینه‌ محلی گریه‌ستی کرین و فرۆشتن و سپارده‌کردن و به‌خشین، بۆیه له ولاتی ئه‌وروپی ته‌نها ریگیان به‌ به‌خشین و سپارده‌کردن داوه، له کاتیک له هه‌ریمی کوردستان و ولاتی ئه‌ره‌بی له رووی کرداریه‌وه‌ سپارده‌کردن جگه له به‌کرێگرتنی مندالدا بوونی هه‌یه.

2- به‌گوێره‌ی دادکاریه‌کانی یاسای شارستانی عیراقی و فقهی ئیسلامی، ناکریت سپێرم و هیلکۆکه‌ی مروّف ببنه‌ محلی گریه‌ست چونکه ئەم کاره پێچه‌وانه‌ی سیسته‌می گشتی کۆمه‌لگایه‌ و له روێکی تر به‌یوه‌سته به‌ یاسای باری که‌سی.

3- نه‌سه‌بی منالی بلووری به‌گوێره‌ی یاسای باری که‌سی عیراقی و به‌رکار له هه‌ریمی کوردستان له نیوان سپێرم و هیلکۆکه‌ی پیاو ئافره‌ت جیگه‌ر نابیت هه‌رچه‌ند گریه‌ستی هاوسه‌رگه‌ری هه‌بیت له نیوانیدا مادام توانای به‌یه‌گه‌یشتن بوونی نه‌بیت.

4- یاسادانه‌ری هه‌ریمی کوردستان چاندنی خانه و شانەکانی رژیانه‌کانی زاوژی یاساغ کردوو که ده‌بنه‌ وینه‌یه‌ک له وینه‌کانی مامه‌له‌کردن به‌ سپێرم و هیلکۆکه‌ی مروّف، به‌مه‌ش فرۆشتن و چاندنی رژیانه‌کانی ئەندامی زاوژی به‌ تابه‌ت گۆنه‌کان یاساغ کراوه.

5- یاسادانه‌ری هه‌ریمی کوردستان شوێنه‌واره‌ شارستانی هه‌ریمی کوردستان سهرپێچیکردنی گواستنه‌وه‌ی خانه و شانەکانی رژیانه‌کانی زاوژی ریکنه‌خستوو.

6- فقهی ئیسلامی کاتیک نه‌سه‌بی منالی زینایان جیگه‌ر نه‌کردوو، بۆچونیک پێیان وایه له‌به‌ر ئه‌وه‌یه که به‌ دنیایی نازانین کێ باوکی مناله‌که‌یه، به‌لام ئەگه‌ر دنیابووینه‌وه‌ ئه‌وکاته نه‌سه‌ب جیگه‌ر ده‌بیت، ئەو بۆچوونه‌ زیاتر به‌رژه‌وه‌ندی کۆمه‌لگا و مناله‌که‌ش به‌دی ده‌هێنیت.

7- منالی بلووری و سپارده‌کردنی سپێرم و هیلکۆکه‌ و هیلکۆکه‌ی پیتێراو له هه‌ریمی کوردستان بوونی هه‌یه، و ته‌نانه‌ت له دوا‌ی مردنی می‌رد ئاماده‌ن هیلکه‌ی پیتێراو بۆ مندالدا ئافره‌ته‌که‌ی دابنینه‌وه.

8- ئەگه‌ر چاندنی کۆرپه‌له‌ له دوا‌ی مردنی خاوه‌نی سپێرم ئەنجام درا، به‌گوێره‌ی یاسای باری که‌سی به‌رکار مناله‌که‌ نه‌سه‌بی بۆ جیگه‌ر نابیت چونکه توانای به‌یه‌گه‌یشتنی ژن و می‌رد نه‌ماوه.

راسپارده

راسپارده‌کانی ئەم توێژینه‌وه‌یه‌مان له‌م پرۆژه‌ یاسا پێشنیارکراوه‌ کۆکردۆته‌وه:

پرۆژه‌ یاسای ریکه‌ستنی مامه‌له‌کردن به‌ سپێرم و هیلکۆکه‌ی مروّف و کۆرپه‌له‌

ماده‌ی یه‌که‌م:

1- سه‌نته‌ره‌کانی منالی بلووری له‌ چوارچێوه‌ی مه‌رجه‌ یاسایی و شه‌رعیه‌کان رپێندراون.

2- وه‌زیری ته‌ندروستی رینمایی تابه‌ت بۆ کردنه‌وه‌ی سه‌نته‌ره‌کانی چاندنی منالی بلووری ده‌رده‌کات.

ماده‌ی دووهم:

مه‌رجه‌ پیتاندنی بلووری و چاندنی کۆرپه‌له‌ له‌ سه‌نته‌ریکی رپێدراو به‌ ئاماده‌بوونی خوودی هاوسه‌ر ئەنجام بدریت.

ماده‌ی سێهه‌م

ئەم کارانەى خوارووە رینگيان پینەدراووە ئەنجام بدرین:

- ۱- چاندنی رژینەکانی زاوژی و خانەکانی و شانەکانی و ھەرکاریک بێتە ھۆی تیکە لاوکردنی نەسەب.
- ۲- کۆپیکردنی مرۆف.
- ۳- تیکە لکردنی خانەى زۆربوونی مرۆف و ئازەل رینگاپینەدراووە.

ماددەى چوارەم

- ۱- سزا دەدرت بە زیندانیکردنیک لە (۷) سالی کەمتر نەبیت و لە (۱۰) سالی زیاتر نەبیت و پینژاردنیک کە لە (۱۰) دە ملیۆن دینار کەمتر نەبیت و لە (۲۰) بیست ملیۆن دینار زیاتر نەبیت ھەرکەسێک سەرپێچی ماددەى سێیەم بکات لەم یاسایە.
- ۲- سزا دەدرت بە زیندانیک لە (۳) سالی زیاتر نەبیت و لە (۱) یەک سالی کەمتر نەبیت و پینژاردنیک کە لە (۱۰) دە ملیۆن دینار کەمتر نەبیت و لە (۲۰) بیست ملیۆن دینار زیاتر نەبیت ھەرکەسێک سەرپێچی ماددەى دووھەمی ئەو یاسایە بکات.

ماددەى پینجەم

ئەو منالەى لە سەرپێچیکردنی ماددەى دووھەمی ئەو یاسایە لە دایک دەبیت:

- ۱- ئەگەر لەدایکبوونە کەى لەدوای مردنی یەکیک لە ھاوسەرەکان بوو نەسەبە کەى بۆ جێگیر دەبیت بەلام میرات ناگریت.
- ۲- ئەگەر ھاوسەرەکان لە ژیان بوون ئەوکاتە نەسەب و میرات جێگیر دەبن.

ماددەى شەشەم

ئەو منالەى لە سەرپێچیکردنی ماددەى سێیەمی ئەو یاسایە لە دایک دەبیت:

- ۱- ئەگەر دایبایی بایەلۆجی دیاربوون نەسەبی بۆ دایبایی بایەلۆجی دەگەریتەووە.
- ۲- ئەگەر دایبایی بایەلۆجی دیارنەبوون و نەدەتوانرا دیاریکریت وەکو نەسەب نادیار مامەلەى لە گەل دە کەین.
- ۳- منالی کۆپیکراو نەسەبی بۆ خاوەنی ھێلکۆکەى بەتالکراو و خانەى کۆپیکراو دەگەریتەووە.
- ۴- ئەگەر منالیک بەبێ رەزامەندی خاوەنی سپێرم و ھێلکۆکە پیتینرابوو، بە ھەلە یان بە مەبەست ئەوکاتە میراتگرتن جێگیر نابیت مەگەر بەدانپێدانانی خاوەنی سپێرم یان ھێلکۆکە کە نەبیت لەبەردەم دادگا.

ماددەى ھەوتەم

کار بە ھیچ یاسایە کى تر ناکریت دادکاریەکانی پینچەوانەى ئەم یاسایە بن مادام بەژەوئەندىە کى زیاتر بۆ منالە کە بەدى نەھینیت.

سەرچاوەکان

پەرتوک:

- ابن عابدین، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي (المتوفى: ۱۲۵۲ھ)، رد المحتار على الدر المختار، دار الفكر- بيروت، ط ۲، ۱۴۱۲ھ - ۱۹۹۲م.
- أبو المعالي برهان الدين محمود بن أحمد بن عبد العزيز بن عمر بن مازة البخاري الحنفي (المتوفى: ۶۱۶ھ)، المحيط البرهاني في الفقه النعماني فقه الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه، المحقق: عبد الكريم سامي الجندي، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، ط ۱، ۱۴۲۴ھ - ۲۰۰۴م.
- عبدالرزاق أحمد السنهوري، الوسيط في شرح القانون المدني الجديد، دار احياء التراث العربي، بيروت لبنان.
- مصطفى ابراهيم الزلمي، الميراث والوصية وحق الانتقال في الفقه الاسلامي المقارن والقانون، ط ۱۰.
- أبو الوليد محمد بن أحمد بن رشد القرطبي (المتوفى: ۵۲۰ھ)، البيان والتحصيل والشرح والتوجيه والتعليل لمسائل المستخرجة، حققه: محمد حجي وآخرون، دار الغرب الإسلامي، بيروت - لبنان

- أبو عبد الله بدر الدين محمد بن عبد الله بن بهادر الزركشي (المتوفى: ٧٩٤هـ)، المنثور في القواعد الفقهية، وزارة الأوقاف الكويتية، ط ٢، ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م
- أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة الجماعيلي المقدسي ثم الدمشقي الحنبلي، الشهير بابن قدامة المقدسي (المتوفى: ٦٢٠هـ)، المغني لابن قدامة، مكتبة القاهرة، ١٣٨٨ هـ - ١٩٦٨ م
- الأحكام الشرعية في ضوء المستجدات الطبية والبايولوجية العصرية، جهاد حمد حمد، ٢٠١٧، دار المعرفة.
- أحمد بن محمد بن أحمد بن جعفر بن حمدان أبو الحسين القدوري (المتوفى: ٤٢٨ هـ)، التجريد للقدوري، المحقق: مركز الدراسات الفقهية والاقتصادية، د. محمد أحمد سراج ... أ. د علي جمعة محمد، دار السلام - القاهرة، ط ٢، ١٤٢٧ هـ - ٢٠٠٦ م.
- بكر بن عبد الله أبو زيد (المتوفى: ١٤٢٩ هـ)، فقه النوازل، مؤسسة الرسالة، ط ١ - ١٤١٦ هـ، ١٩٩٦ م.
- زكريا بن محمد بن أحمد بن زكريا الأنصاري، زين الدين أبو يحيى السنيني (المتوفى: ٩٢٦ هـ)، الغرر البهية في شرح البهجة الوردية، المطبعة الميمنية.
- سليمان بن عمر بن منصور العجيلي الأزهرى، المعروف بالجمل (المتوفى: ١٢٠٤ هـ)، فتوحات الوهاب بتوضيح شرح منهج الطلاب المعروف بحاشية الجمل (منهج الطلاب اختصره زكريا الأنصاري من منهاج الطالبين للنووي ثم شرحه في شرح منهج الطلاب)، دار الفكر، د. ط.
- السيد محمد سعيد الطباطبائي، فقه الاستنساخ البشري والخلايا الجذعية والفتاوى الطبية، دار الهلال، ١٤٣٤ هـ - ٢٠١٣ م.
- عارف علي عارف القرداغي، قضايا فقهية في نقل الاعضاء البشرية، ٢٠١١، ط ١.
- عبد الله بن محمد الطيار، أ. د. عبد الله بن محمد المطلق، د. محمد بن إبراهيم الموسى، الفقه الميسر، مدار الوطن للنشر، الرياض - المملكة العربية السعودية، ط ٢، ٢٠١١.
- عبد الله بن محمود بن مودود الموصلي البلدي، مجد الدين أبو الفضل الحنفي (المتوفى: ٦٨٣ هـ)، الاختيار لتعليل المختار، عليها تعليقات: الشيخ محمود أبو دقيقة (من علماء الحنفية ومدرس بكلية أصول الدين سابقا) مطبعة الحلبي - القاهرة (وصورتها دار الكتب العلمية - بيروت، وغيرها)، ١٣٥٦ هـ - ١٩٣٧ م.
- عبد القادر عودة، التشريع الجنائي الإسلامي مقارنا بالقانون الوضعي، مكتب دار التراث، ٢٠٠٥.
- علاء الدين، أبو بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني الحنفي (المتوفى: ٥٨٧ هـ)، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، دار الكتب العلمية، ط ٢، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م.
- علي احمد السالوسي، موسوعة القضايا الفقهية المعاصرة والاقتصاد الإسلامي، ٢٠٠١، دار الثقافة، ط ٧.
- علي بن محمد الربيعي، أبو الحسن، المعروف بالخمى (المتوفى: ٤٧٨ هـ)، التبصرة، تحقيق: الدكتور أحمد عبد الكريم نجيب، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية، قطر، ط ١، ١٤٣٢ هـ - ٢٠١١ م.
- محمد شلتوت، الفتاوى دراسة لمشكلات المسلم المعاصر في حياته اليومية العامة، دار الشروق، ٢٠٠٤.
- محمد علي محجوب، الوسيط في التشريع الاسلامي ونظرياته العامة، دون طبعة، دون سنة
- محمد نعمان محمد علي البعداني، مستجدات العلوم الطبية وأثرها في الإختلافات الفقهية، أطروحة الدكتوراه، جامعة أم درمان الإسلامية، كلية الشريعة والقانون، قسم الفقه المقارن، ١٤٣٣ هـ - ٢٠١٢.
- مصطفى ابراهيم الزلمي، أسباب الاباحة الأعمال الجرمية في الشريعة والقانون، ط ٢، أبريل، ٢٠١٠.
- مصطفى ابراهيم الزلمي، الكامل للزلمي في الشريعة والقانون، مجموعة الأبحاث الطبية، ط ١، ج ٢٢.
- منصور بن يونس بن صلاح الدين ابن حسن بن إدريس البهوتي الحنبلي (المتوفى: ١٠٥١ هـ)، الروض المربع شرح زاد المستقنع، ومعه: حاشية الشيخ العثيمين وتعليقات الشيخ السعدي، دار المؤيد - مؤسسة الرسالة.
- وهبة بن مصطفى الرُّحَيْلي، الفقه الإسلامي وأدلته، دار الفكر، دمشق، ط ٤، د. ن.

نامه و تیزه كان

-سكريفه محمد الطيب، التلقيح الاصطناعي بين القانون الوضعي والفقہ الاسلامي، رسالة ماجستير، جامعة أبوبكر بلقايد، -تلمسان- الجزائر، كلية الحقوق والعلوم السياسية، ٢٠١٦-٢٠١٧.

-سهير سلامة حافظ الأغا، قواعد النسب في ضوء علم الوراثة المعاصر، ١٤٣١هـ-٢٠١٠م، رسالة الماجستير، الجامعة الإسلامية-غزة، كلية الشريعة والقانون.

-علال برزوق أمال، أحكام النسب بين القانون الجزائري والقانون الفرنسي دراسة مقارنة، أطروحة دكتوراه، جامعة أبوبكر بلقايد-تلمسان، كلية الحقوق والعلوم السياسية، ٢٠١٤-٢٠١٥.

-لبنى محمد جبر/ شعبان الصفدي، الأحكام الشرعية المتعلقة بالإخصاب خارج الجسم، رسالة الماجستير، الجامعة الإسلامية-غزة، كلية الشريعة والقانون، قسم الفقہ المقارن، ١٤٢٨هـ-٢٠٠٧م.

تويزينه وه كان

-حسن حماد حميد، الحماية الجنائية لأجنة الأنابيب، بحث منشور في مجلة القانون للدراسات والبحوث القانونية تصدر عن كلية القانون/ جامعة ذي قار، العدد السادس، ٢٠١٢.

-حيدر حسين كاظم الشمري، علي شاكر عبد القادر البديري، الاتجاهات الفقهية المعاصرة في حكم التلقيح بمني الزوج المتوفي دراسة مقارنة بين الفقہ الاسلامي والقانوني، مجلة دراسات اسلامية معاصرة، العدد التاسع- السنة الرابعة ٢٠١٣.

-خليل البدوي، الاستنساخ برمجة الجنس البشري والحيواني والنباتي بين العلم والدين، الطبعة الاولى، عمان، ٢٠٠٠. الشيخ محمد المختار السلافي مفتي الجمهورية التونسية، الاستنساخ البشري، بحث منشور في مجلة مجمع الفقہ الاسلامي التابع لمنظمة المؤتمر الاسلامي بجدة في العدد ١٠.

-عبدالحليم عبدالحافظ خالد، أثر الاستنساخ على قضايا النسب وما يتبنى عليها من إشكالات شرعية وقانونية، مجلة الجامعة العراقية، العدد (٣/٢٩).

-عدنان عباس موسى النقيب، المسؤولية الأخلاقية للمجتمع الدولي حول الاستنساخ البشري، مجلة كلية الحقوق جامعة النهرين، ٢٠١٢، المجلد: ١٤

-علي محمد يوسف المحمدي، الاستنساخ من الناحية العلمية والشرعية والقانونية، جامعة الإمارات العربية المتحدة، كلية الشريعة والقانون، الجزء الثاني من عدد خاص بأبحاث مؤتمر (الطب والقانون) الذي نظّمته كلية الشريعة والقانون بالتعاون مع كلية الطب والعلوم الصحية في الفترة من ٧-٩ محرم ١٤١٩ الموافق من ٣-٥ مايو ١٩٩٨م.

-نافع تكييف مجيد دفار العماري، الحماية الجزائية الموضوعية للتلقيح الصناعي البشري، شباط ٢٠١٨، مجلة كلية التربية الأساسية للعلوم التربوية والإنسانية، جامعة بابل، العدد ٣٧.

-وهبة مصطفى زحيلي، الجوانب الإنسانية والأخلاقية والدينية، جامعة الإمارات العربية المتحدة، كلية الشريعة والقانون، الجزء الثاني من عدد خاص بأبحاث مؤتمر (الطب والقانون) الذي نظّمته كلية الشريعة والقانون بالتعاون مع كلية الطب والعلوم الصحية في الفترة من ٧-٩ محرم ١٤١٩هـ الموافق من ٣-٥ مايو ١٩٩٨م.

-ياسر محمد عبدالله، خليل إبراهيم حسين، الموقف القانوني من عملية التلقيح الاصطناعي وتأجير الأرحام، مجلة كلية القانون للعلوم القانونية والسياسية، ٢٠١٦، المجلد ٥، العدد: ١٧/١ part.

وتيسايت به زمانى عه رهبى

على سنوسى، القانون وبيع الامشاج البشريه، www.oudnad.net

-Alice Hewitt, Should the rights of the donor-conceived offspring be the ruling bioethical principle of the disclosure of information regarding gamete donation in the UK?, MA Bioethics and Medical Law St Marys University, 2015.

-Amel Alghrani, Uterus transplantation in and beyond cisgender women: revisiting procreative liberty in light of emerging reproductive technologies, Journal of Law and the Biosciences, 10 July 2018

-Donna j. LEVY, MD, Lenore S. Levine, MD, and Maria I. NEW, MD, Male Pseudohermaphroditism, American Academy of Pediatrics, vol. 3 no. 9 march 1982.

center for human reproduction, Fertility Preservation by Embryo Banking (Embryo Freezing), <https://www.centerforhumanreprod.com>, visite date: 7/2/2019.

-<https://www.health.gov.il/arabic/subjects/fertility/pages/sperm-bank.aspx>.

ياساكان

-ياساى شارستانى عىراقى ژماره (40) ى سالى 1951.

-قانون المدنى الفرنسى بالعربية، 2009، دالوز.

-ياساى به خشين و چاندنى ئەندامه كانى له شى مرؤف له هه رىمى كوردستان- عىراق ژماره 1 ى سالى 2018.

-ياساى سزاكانى لىبى سالى 1953.

-ياساى بارى كهسى عىراقى ژماره (188) ى سالى 1959 ى هه مواركراو.

-جارنامهى جيهانى مافه كانى مرؤف

-قانون عمليات زرع الاعضاء البشرية ومنع الاتجار بها رقم (11) لسنة 2016.

British Human Fertilisation and Embryology Act 2008-

أحكام وآثار التعامل بالبويضات ومني الانسان في القانون والفقہ الاسلامي

المدرس المدنى المساعد: ريبوار مغديد محمود

خلاصة:

ظهرت أنواع وصور مختلفة للتعامل بالبويضات ومني الإنسان، والتي من خلالها يصل المني بالبويضة بغير الطريق الجنسي المباشر، وذلك بعد اختراع التلقيح الاصطناعي في مجال الطب البايولوجي، وقد نظمت بعض الدول أحكام التعامل بالبويضات ومني الرجل، سواء ببيعها أو تبرعها أو إيداعها، ولكن أكثرية الأنواع وصور التعامل تخالف الآداب والنظام العام في مجتمعنا، فما هو مسموح في بلد قد يمنع من بلد آخر، لذا يجب علينا أن نقف عند أنواع التعاملات الواردة على البويضات والمني للوصول إلى تنظيم التعامل بهما، ومنع كل ما تهدم المصلحة العامة، ولأجل ذلك حاولنا تجسيد تصوير أنواع التعاملات الواردة وبيان صورها للوصول إلى حقيقة الحكم في الفقه الإسلامي وفي القوانين، وإذا منعنا نوعاً من أنواعها أو صورة من صورها فإن الآثار تترتب على التعامل بهما من حيث تحديد نسب المولود وميراثه؛ إذ تحدث المشكلة في تحديد النسب والميراث أحياناً، وعموماً ستفرق الأحكام بوجود عقد الزواج بين صاحب المني والبويضة وعدمه، وفي ختام البحث اقترحنا مشروع قانون حول تنظيم أحكام وآثار التعامل بالبويضات ومني الإنسان.

the provisions and implications of dealing with human sperm and egg in law and Islamic jurisprudence

Abstract

After the emergence of artificial fertilization in the field of medical science, different methods of dealing with human sperm and egg appeared under which human sperms and eggs are united in addition to direct sex. Therefore, it is seen that some countries have regulated the sale of and lending sperm and egg in their laws. However, most of such dealings are not commensurate with our culture and public system. Hence, we need to shed the light on this subject and prevent any act on human sperm and egg which eradicates public interest. Thus, this research has attempted to highlight the types and methods of dealing with this subject and after that we explained the legal and Islamic provisions regarding this issue. Even though if legislator prevents such act, it will have legal implications, because if the sperm and egg of foreign people are fertilized, it is necessary to determine lineage and heritage of the child. Thus, the problem of determining lineage of the child arises. Therefore, we have made difference between a situation if there is a marriage contract between the owner of the sperm and egg or not. Finally, we have proposed a bill to regulate the provisions and implications of dealing with human sperm and egg.